

РЕЄСТРАЦІЙНА ФОРМА

№	Назва поля	Вміст поля
1	Назва роботи	Кваліфікаційна магістерська робота
2	УДК	
3	Автор (ПІБ)	Кравчук А. В.
4	Дата (рік, місяць, день)	
5	Факультет	Економічний
6	Спеціальність	071 Облік і оподаткування
7	Освітня програма	Облік і аудит
8	Кафедра (шифр, назва)	11.05
9	Форма навчання	денна
10	Тема кваліфікаційної магістерської роботи	Облік та внутрішній контроль дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління
11	Керівник (ПІБ, науковий ступінь, вчене звання)	к.е.н., доцент Боярова О. А.
12	Ключові слова	Облік, контроль, дебіторська заборгованість, первинні документи, управління, звітність
13	Анотація (до 300 символів)	Економічна сутність та класифікація дебіторської заборгованості. Організація і методика обліку дебіторської заборгованості. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління
Кваліфікаційна магістерська робота, яка подана на плагіат в електронному вигляді повністю відповідає роздрукованому примірнику.		

Магістр _____

(підпис)

(ПІБ)

Керівник КМР _____

(підпис)

(ПІБ)

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.05 - КМР. 1757 "С" 2021.10.18. 007. ПЗ

НУБІП України

КРАВЧУК АНАСТАСІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ

2022 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 657.44:336.226.11

ПОГОДЖЕНО

Декан економічного факультету

Діброва А.Д.

(підпис)

" " 2022р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри обліку та оподаткування

Гуцаленко Л.В.

(підпис)

" " 2022р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Облік та внутрішній контроль дебіторської заборгованості в умовах
антикризового управління»

Спеціальність

071 – "Облік і оподаткування"

Освітня програма

Облік і аудит

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Калюга С.В.

(ПІБ)

Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи
к.е.н, доцент

ст. викладач

(підпис)

Боярова О.А.

(ПІБ)

Коваленко Т.П.

(ПІБ)

Виконала

(підпис)

Кривчик А.В.

(ПІБ студента)

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри обліку та оподаткування

д.е.н., проф.

Луцаленко Д.В.

2021р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту (-ці)

Кравчук Анастасії Володимирівни

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 071 – "Облік і оподаткування"

Освітня програма Облік і аудит

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Тема магістерської роботи: «Облік та внутрішній контроль дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від "18" жовтня 2021 р. №1757 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2022.11.11

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: наукові праці вчених-економістів (українських та зарубіжних) з питань обліку і аудиту розрахунків з дебіторами, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, нормативно-правові акти, статистичні дані, матеріали інтернет-видань, фактичні дані обліку, показники фінансової звітності досліджуваного підприємства

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Економічна сутність та класифікація дебіторської заборгованості.
2. Організація і методика обліку дебіторської заборгованості.
3. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління.

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання " " жовтня 2021 р.

Керівник
магістерської
к.е.н, доцент

кваліфікаційної
роботи

(підпис)

Боярова О.А.
(ПІБ)

ст. викладач

(підпис)

Кондрицька Т.П.
(ПІБ)

Виконала

(підпис)

Кравчук А.В.
(ПІБ студента)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	8
1.1. Економічний зміст дебіторської заборгованості	8
1.2. Класифікація дебіторської заборгованості.....	13
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	24
2.1. Організаційно-економічна характеристика об'єкта дослідження	24
2.2. Організація бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на підприємствах.....	29
2.3. Документальне забезпечення обліку дебіторської заборгованості.....	38
2.4. Синтетичний та аналітичний облік дебіторської заборгованості	41
2.5. Відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності	46
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ.....	51
3.1. Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.....	51
3.2. Антикризове управління дебіторською заборгованістю.....	56
3.3. Проблеми внутрішнього контролю з дебіторами та шляхи їх усунення на підприємстві.....	62
3.4. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості та його вплив на управління підприємством	65
3.5. Узагальнення матеріалів внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень щодо поліпшення обліку дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління	70
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	81

Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність теми. На сьогодні облік є найважливішою функцією управління. Відображаючи реальні процеси виробництва, обігу, розподілу та споживання, облік характеризує фінансово-економічний стан господарювання і є основою для планування його майбутньої діяльності.

НУБІП України

У процесі діяльності підприємство не завжди здійснює розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами одночасно з передачею майна, виконанням робіт, наданням послуг тощо.

НУБІП України

В реальній практиці постійно виникають ситуації, коли по тим чи іншим причинам підприємство не в змозі стягнути борги з контрагентів за відвантажені товари, продукцію чи надані послуги. В цьому випадку виникає дебіторська заборгованість, яка є по суті безпроцентною позичкою покупцям. Вона зависає

НУБІП України

на довгі місяці, а іноді – роки і чим довший термін непогашення тим ймовірніше, що оплата за продукцію чи товари не надійде. Зростання дебіторської заборгованості погіршує фінансовий стан підприємства, а іноді приводить до банкрутства.

НУБІП України

Дебіторська заборгованість має великий вплив на визначення достовірності фінансової звітності, тому правильне її визначення має важливе значення. Цим визначається актуальність даної роботи.

НУБІП України

Найбільш актуальним питанням, яке гостро постає перед суб'єктами господарювання в сучасний період і напряду пов'язано з розрахунково-платіжними операціями, є виникнення та погашення дебіторської заборгованості.

НУБІП України

Тому на сьогодні найбільш важливими проблемами, рішення яких повинно сприяти покращенню фінансового стану підприємства є – правильна організація обліку та контролю дебіторської заборгованості.

НУБІП України

У розробку питань теорії та методології обліку та контролю дебіторської заборгованості вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: Акімова Н. С., Булкот Г. В., Бутко Н. В., Гамова О. В., Гевчук А. В., Гуцаленко Л. В., Слісєва О. К.,

Закревська О. Ю., Іванова Т. М., Кемарська Л. Г., Колісник О. П., Куць Т. В.,
 Лень В. С., Мамонтова Н. А., Назаренко О. В., Оляднічук Н. В., Паянск Т. М.,
 Підвисоцька Л. Я., Примуш Ю. С., Семеняка Т. В., Стеценко С. П., Трало І. М.,
 Чакалова Н. С., Чуніхіна Т. С., Чуприна Л. В., Шепелевич В. В., Юрченко І. А.,
 Якімова Л. П., Ямненко Г., Яременко Л. М.

Метою дослідження є розробка рекомендації щодо удосконалення організації обліку та контролю дебіторської заборгованості на підставі дослідження теоретичних положень та критичного аналізу діючої в Україні практики обліку розрахункових операцій.

Для досягнення визначеної мети в процесі проведення дослідження були поставлені й вирішені такі **завдання**:

- дослідити економічний зміст дебіторської заборгованості;
- визначити класифікацію дебіторської заборгованості;
- здійснити організаційно-економічну характеристику об'єкта дослідження;
- дослідити організацію бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на підприємствах;
- визначити документальне забезпечення обліку дебіторської заборгованості;
- дослідити синтетичний та аналітичний облік дебіторської заборгованості;
- визначити механізм відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності;
- дослідити систему внутрішнього контролю дебіторської заборгованості;
- визначити антикризове управління дебіторською заборгованістю;
- визначити проблеми внутрішнього контролю в дебіторами та шляхи їх усунення на підприємстві;
- дослідити аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості та його вплив на управління підприємством;

- узагальнити матеріали внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень щодо поліпшення обліку дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління.

Об'єктом дослідження є господарська діяльність підприємства в частині операцій пов'язаних з виникненням та погашенням дебіторської заборгованості.

Предметом дослідження сукупність теоретичних, методичних і організаційних засад організації обліку та контролю дебіторської заборгованості підприємств.

Методи дослідження. В роботі використано структурний та порівняльний аналіз (порівняння даних об'єкта дослідження з попередніми роками), системний підхід (дослідження об'єкта як цілісної системи, яким впливам може вона піддаватися, виявлення взаємозв'язків і відносин з іншими об'єктами), історико-логічний (опис створення підприємства), економічного аналізу (визначення стану та розвитку діяльності підприємства), статистично-аналітичний, факторний, рядів динаміки (проведення розрахунків, визначення фінансового стану підприємства), а також абстракції, індукції і дедукції, поєднання аналізу та синтезу, узагальнення, що дозволило нам якнайкраще дослідити та вивчити поставлені завдання.

Теоретичною та інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти, що регламентують порядок обліку та контролю дебіторської заборгованості, фінансова, періодичні наукові видання, монографії, матеріали досліджень, проведених за участю автора, бухгалтерська та статистична звітність досліджуваного підприємства, а також дані первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку досліджуваного підприємства.

Структура та обсяг роботи. Загальний обсяг роботи 81 стор. В роботі розміщено 29 таблиць, 3 рисунків, 3 додатків. Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел на 13 стор., який містить 89 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

1.1. Економічний зміст дебіторської заборгованості

На сьогодні сучасні умови ринкової економіки вимагають від підприємств термінової реалізації продукції, а також постійного пошуку нових покупців і споживачів. Але все ж таки суб'єкти господарювання досить часто стикаються з проблемою неможливості своїх контрагентів вчасно розрахуватися за поставлену їм продукцію, у зв'язку з недостатністю коштів та невпевненістю останніх в успішній її реалізації. Так виникає дебіторська заборгованість і, отже, підприємства завжди повинні контролювати її рівень, при потребі та можливості створювати резерви сумнівних боргів, користуватися послугами факторингових компаній та ін. Проведення контролю, зокрема дебіторської заборгованості, має велику актуальність, оскільки це стимулює підприємство до більш ретельної і регулярної інвентаризації власної заборгованості та до активного проведення заходів щодо стягнення заборгованості з неплатників [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Етимологія поняття «дебіторська заборгованість» бере свій початок в VIII ст. н.е. Значною сходинкою в розвитку розуміння дебіторської заборгованості є внесок Е. Дегранжа і Дж. Дзаппи, які почали її розглядати як показник, що характеризує фінансовий стан підприємства. У 1926 р. визначення цього показника надає в своїй роботі С. І. Корецький: «Взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду (можна виразити латинськими термінами: *дебет* (повинен) і *кредит* (вірить комусь, має за кимось)». У подальшому, з розвитком наукової думки, розуміння дебіторської заборгованості удосконалювалося, і сучасна наука має більш широкий спектр визначень [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Аналіз останніх публікацій в сфері управління дебіторською заборгованістю свідчить про недостатню розробленість даної проблеми. Так, Дубровська С. В. та М. Д. Білик розкривають проблемні питання сутності

поняття «дебіторська заборгованість» [Ошибка! Источник ссылки не найден.];

Гринюк І.М. приділяє увагу аналізу дебіторської заборгованості [Ошибка!

Источник ссылки не найден.]; Должанський А.М. розглядає проблеми

управління дебіторською заборгованістю в умовах фінансової кризи [Ошибка!

Источник ссылки не найден.]. Окремо необхідно виділити зарубіжних вчених,

таких як: Стоун Д., Хитчинг К., Дж. Ван Хорн, Зві Болі, Роберт К. Мертон які

також приділяли увагу вирішенню даного питання.

Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених вивченню

сутності поняття «дебіторська заборгованість», дане поняття настільки

багатогранне, що і в даний час не існує єдиного підходу до його визначення.

Тлумачення даного поняття різними науковцями зазначено в табл. 1.1

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності дебіторської заборгованості

Автор	Визначення
1	2
П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - це суми заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.
Бланк І.О. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони.
Скляр Є.В. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - це сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи та які виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними.
Стеценко С.П. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість (англ. Accounts receivable (A / R)) - сума боргів, що належать підприємству, фірмі, компанії з боку інших підприємств, фірм, компаній, а також громадян, які є їх боржниками, дебіторами
Лень В.С. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.
Носач Л.Л. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - безвідсоткова позика контрагентам.
Драбаніч А.В. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Дебіторська заборгованість - форма відстрочки платежу - відкритий кредит (неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовником або реалізації продукції покупцю з відстрочкою оплати за неї)

<p>Білоусова О.С. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]</p>	<p>Дебіторська заборгованість - грошове вираження результату вимушеної господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив.</p>
---	---

Продовження табл. 1.1

<p>1</p> <p>Закревська О.Ю. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]</p>	<p>2</p> <p>Дебіторська заборгованість - це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг.</p>
---	--

Цікавий підхід до тлумачення дебіторської заборгованості у закордонних авторів. Так, accounts receivable (анг.) поряд із дебіторською заборгованістю має такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками. Зокрема, як зазначають Д. Стоун та К.Хітчинг: «дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання», а дебітори - це особи, які винні гроші за товари і послуги, вже одержані, але не оплачені ними» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Професори Гарвардського університету Зві Боді і Роберт К. Мертон визначають дебіторську заборгованість як «рахунки до отримання», зазначаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити корпорації (підприємству).

Стосовно сучасних вітчизняних вчених, то Дубровська Є. В. визначає дебіторську заборгованість як «неоплачені юридичними та фізичними особами товари (роботи, послуги) та/або вилучені кошти з кругообігу підприємства, що мають документальне підтвердження, яке надає право на отримання боргу у вигляді грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Деякі українські вчені розглядають дебіторську заборгованість як кошти, вилучені у підприємства, або які на певний термін знаходяться в інших осіб. Ми вважаємо таку дефініцію не досить коректною, оскільки вона потребує

уточнення. Так, кошти, що вилучені у підприємства, не завжди перетворюються у дебіторську заборгованість.

Яременко Л. М. визначає дебіторську заборгованість як форму відкритого кредиту. Поняття «кредит» тісно пов'язане з поняттям дебіторської заборгованості, але ототожнювати їх не слід. Товарний (комерційний) кредит варто розглядати як передумову виникнення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Отже, як ми бачимо, всі автори розглядають одну і ту саму проблему під різним кутом. Систематизувавши усі розглянуті визначення поняття «дебіторська заборгованість» різними авторами, ми виділили основні риси, переваги та недоліки табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Переваги та недоліки основних визначень поняття

«дебіторська заборгованість»

Автори	Ключові ознаки визначення поняття «дебіторська заборгованість»	Недоліки/переваги визначення
Гамова О.В. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Грошові кошти до оплати.	Дебітори можуть заборгувати підприємству не тільки кошти, а й інші активи.
Гринюк І.М. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Борги	Вважаємо підхід коректним, оскільки «дебітор» походить від слова «дебет» (борг)
Іванова Т.М. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Вимоги до оплати	Вважаємо дане визначення доцільним, оскільки дебіторська заборгованість як боргова вимога розглядається з точки зору терміну їхнього виконання. При цьому вона може виражатися як в натуральному, так і грошовому еквіваленті
Кручак Л.В. [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Майно, що неоплачене контрагентами або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів.	Якщо розглядати дане визначення з точки зору структури балансу, то готівка є частиною майна. Тому виділяти її окремо є недоцільним.

Куць Т.В.

[Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Источник ссылки не найден.]

Вилученні гроші, які винні контрагенти.

До складу дебіторської заборгованості належать не тільки гроші.

НУБІП УКРАЇНИ

На нашу думку, більшість наведених визначень є неповними, не розкривають сутність «дебіторської заборгованості» або розглядають тільки одну з її сторін. Вважаємо найбільш вдалим визначення авторів Гринюк І.М. [Ошибка! Источник ссылки не найден.], Іванова Т.М. [Ошибка! Источник ссылки не найден.], але й вони потребують доповнення.

На підставі проведеного дослідження визначення сутності поняття «дебіторської заборгованості» пропонуємо власне тлумачення даного терміну, а саме як показника фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також авансування постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу. При цьому, такі взаємовідносини мають документальне підтвердження.

Сутність дебіторської заборгованості, на нашу думку, полягає саме у двоїстому її характері: з одного боку, це певною мірою вигідно для підприємства:

1. зростає товарообіг, а отже, й маса валового доходу та прибутку (за інших незмінних умов). Це - основна вигода;
2. швидше реалізуються запаси, що дає змогу скоротити частку змінних витрат на них;
3. іноді є можливість зробити заборгованість доходним активом, тобто брати відсотки за надання товарного кредиту [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 37].

Разом з тим дебіторська заборгованість, по суті, є відволканням з господарського обігу обігових коштів підприємства, що супроводжується непрямими втратами його доходів:

- чим довший період погашення заборгованості, тим менший дохід від коштів, вкладених у дебіторів;
- кошти в заборгованості можуть знецінюватися через інфляцію;

як і для інших активів, для фінансування заборгованості потрібне відповідне джерело, яке має свою ціну, яка включає видатки на фінансування (підприємство фінансує комерційний кредит або за рахунок власних коштів, або за рахунок запозичених); видатки на управління; видатки, які з'являються через несвоєчасну оплату (фінансові втрати через продаж заборгованості третім особам, оплату послуг адвокатів) [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 55].

Отже, на підставі проведеного дослідження визначення сутності поняття «дебіторської заборгованості» пропонуємо власне тлумачення даного терміну, а саме як показника фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також авансування постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу. При цьому, такі взаємовідносини мають документальне підтвердження.

1.2. Класифікація дебіторської заборгованості

Здійснюваний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про наявність різних класифікаційних ознак дебіторської заборгованості. Водночас необхідно зазначити, що класифікація дебіторської заборгованості здійснюється обліковцями суто в межах рахунків, передбачених Планом рахунків, або ж лише за однією певною ознакою. У більшості країн світу існують лише загальні правила щодо класифікації дебіторської заборгованості, які є рекомендаційного, а не директивного характеру. Рішення про порядок розташування різних видів дебіторської заборгованості у балансі та ступінь деталізації цих статей приймає саме підприємство, і, відповідно, у різних підприємствах склад та структура дебіторської заборгованості у балансі будуть різними, на відміну від українського балансу, який жорстко регламентує форму надання цієї статті у НП(С)БО №1 [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Класифікація дебіторської заборгованості здійснюється з урахуванням наступних її критеріїв: термін погашення та зв'язок з нормальним операційним циклом; об'єкти, за якими виникла дебіторська заборгованість; своєчасність погашення.

За першою ознакою, згідно П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" виділяють:

- довгострокову дебіторську заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка не виникає у ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу;

- поточну дебіторську заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**

Необхідно відзначити, що поточною дебіторською заборгованістю може вважатись така, що відповідає тільки одній її ознаці. Віднесення зобов'язань дебіторів до довгострокових можливе лише за відповідності двом критеріям, а саме, виникнення не в ході нормального операційного циклу та погашення терміном понад дванадцяти місяців з дати балансу.

Виходячи з того, що ці два види розрахунків з дебіторами є відповідно оборотним і необоротним активами, вважаємо за необхідне чітко зазначити про це в П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість". На нашу думку, сьогоднішня вимогає також висвітлення більш детальної класифікації цієї заборгованості у даному Положенні **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**

Слід наголосити, що в Україні такий поділ дебіторської заборгованості обов'язковий. На наш погляд, це неправильно, бо обмежує права підприємств. Доцільним було б вітчизняним підприємствам надати такі права, які мають підприємства країн з ринковою економікою. Таким чином здійснюється можливість самостійно приймати рішення про необхідність диференційованого відображення у звітності довгострокової і поточної заборгованостей. З огляду на це цікавою є класифікація дебіторської заборгованості в країнах англо-

американської системи обліку, де дебіторська заборгованість класифікується за такими групами:

- рахунки до отримання (вид дебіторської заборгованості, який виникає при продажі товарів за "Відкритим рахунком", без письмового зобов'язання покупця оплатити рахунок);

- векселі до отримання;

- дебіторська заборгованість, не пов'язана із реалізацією **Ошибки!**

Источник ссылки не найден., с. 886].

Думка фахівців з обліку щодо поділу дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну є неоднозначною. З точки зору одних - такий розподіл є важливим інструментом фінансового аналізу, інших - джерелом розкриття інформації про активи і зобов'язання в фінансовій звітності.

На наш погляд, доцільно поділяти дебіторську заборгованість у балансі на довгострокову та короткострокову, залежно від терміну погашення, причому і той, і інший її вид повинен бути задекларований наступним чином:

1. Довгострокова дебіторська заборгованість:

- довгострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги;

- довгострокові векселі одержані;

- інша довгострокова дебіторська заборгованість.

2. Короткострокова дебіторська заборгованість:

- короткострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи;

- короткострокові векселі одержані;

- інша короткострокова дебіторська заборгованість **[Ошибки! Источник ссылки не найден., с. 5].**

Подібна класифікація статей дебіторської заборгованості у балансі, яка враховує рівень їх ліквідності, є більш корисною для користувачів фінансової звітності з метою оцінки фінансового стану підприємства та надає повнішу інформацію про рівень дебіторської заборгованості та можливість перетворення фінансових зобов'язань на грошові кошти. На відміну від класифікації дебіторської заборгованості, запропонованої стандартами, ми уникаємо терміну

"поточна" замінивши терміном "короткострокова"; заборгованість за товари, роботи, послуги і відобразили як у складі довгострокової, так і короткострокової дебіторської заборгованості, що точніше з'ясовує і розкриває ліквідність відображеного активу в балансі, а також дозволяє уникнути можливих неправильних висновків користувачами звітності.

План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій передбачає наступну класифікацію дебіторської заборгованості:

1. Довгострокова дебіторська заборгованість (заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша дебіторська заборгованість).

2. Поточна дебіторська заборгованість (короткострокові векселі отримані; дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги; розрахунки з вітчизняними покупцями; розрахунки з іноземними покупцями).

3. Дебіторська заборгованість по розрахунках (розрахунки з різними дебіторами; розрахунки за виданими авансами; розрахунки з підзвітними особами; розрахунки за нарахованими доходами; розрахунки за претензіями; розрахунки за відшкодуванням завданих збитків; розрахунки за позиками членам кредитних спілок; розрахунки з іншими дебіторами).

4. Списана дебіторська заборгованість.

На нашу думку, дана класифікація заборгованості дебіторів гармонійно пов'язується зі структурою Балансу і Звіту про фінансові результати, які регламентуються відповідними національними стандартами бухгалтерського обліку. Проте, варто зазначити, що й далі спостерігається значний розрив та неузгодженість короткострокової та довгострокової дебіторської заборгованості. Вони подані у першому та третьому класі рахунків.

Розрахунки з дебіторами розглядають окремо за об'єктами (тип господарських операцій), відносно яких вони виникли, а види класифікують в часовому розрізі.

В. Ковальов, аналізуючи проблеми класифікації розрахунків з дебіторами, пропонує диференціювати її за наступними термінами: 0-30 днів, 31-60 днів, 61-90 днів, 91-120 днів, понад 120 днів, а Г. Напшкерська частково поділяє цю думку і пропонує деякі відмінні характеристики IV I V часових проміжків, тобто - 91-365 днів та понад 365 днів відповідно [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 22]. Бважаємо, що цей поділ є більш загальним, оскільки в даному випадку до цих груп можуть включати як поточні (короткострокові) заборгованості, так і довгострокові.

На наш погляд, при розгляді дебіторської заборгованості залежно від часових проміжків прив'язку необхідно робити до 30 днів (рис. 1.1).

Дебіторська заборгованість у часовому розрізі

1 – 30 днів	120 -150 днів	240 - 270 днів	1
30 - 60 днів	150 -180 днів	270 - 310 днів	
60 - 90 днів	180 - 210 днів	310 - 340 днів	1
90 - 120 днів	210 - 240 днів	340 - 365 днів	
		понад 365 днів	

Рис. 1.1. Класифікація дебіторської заборгованості у часовому розрізі

[Ошибка! Источник ссылки не найден.]

На жаль, у сьгоднішніх реєстрах обліку відображення очікуваного терміну погашення заборгованості та реального строку погашення немає. Тому пропонується за реальним строком погашення дебіторську заборгованість поділяти на термінову, прострочену та відстрочену, що у обліку знаходить

відображення на відповідних аналітичних рахунках, де контролюється термін виконання договорів.

Залежно від своєчасності погашення дебіторська заборгованість поділяється на дебіторську заборгованість, термін оплати якої не настав (нормальна або строкова) та дебіторську заборгованість, не сплачену в термін (прострочена), у тому числі сумнівна та безнадійна дебіторська заборгованість.

Класифікація дебіторської заборгованості за термінами погашення використовується насамперед під час обчислення резерву сумнівних боргів.

Найважливішим критерієм класифікації дебіторської заборгованості є об'єкти, щодо яких виникають зобов'язання (рис. 1.2).

Дебіторська заборгованість відповідно до об'єктів виникнення зобов'язань

Рис. 1.2. Класифікація дебіторської заборгованості залежно від об'єктів, за якими виникають зобов'язання [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 62]

Використовуючи дану класифікацію ми пропонуємо, проводити розподіл дебіторської заборгованості за трьома особливими видами:

1. Відстрочені податкові активи - сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню у наступних періодах та виникає, коли обліковий прибуток менший за податковий. Вони відображаються у балансі у складі довгострокової

дебіторської заборгованості. Відстрочені податкові активи слід визнавати за довгостроковий актив, бо погашення (зарахування) цієї заборгованості відбувається після дванадцяти місяців з дати балансу.

2. Витрати майбутніх періодів - витрати, які здійснені у звітному періоді, але будуть визнані витратами у Звіті про фінансові результати у майбутніх

звітних періодах згідно з принципом відповідності доходів і витрат. Такі витрати тимчасово відображаються в окремому рядку балансу. До них можна зарахувати

витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв і агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхових полісів, передплатою на періодичні та

довідкові видання [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 129-135].

Витрати майбутніх періодів відокремлюються від довгострокової та поточної заборгованості, оскільки є:

а) отриманими від підприємства платежами у ході нормального операційного циклу (що відповідає визнанню поточних активів);

б) заборгованість дебіторів, яка буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу (що відповідає визнанню довгострокових активів)

[Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 108]

У даному випадку виникає суперечність щодо приналежності даного виду активів до довгострокових чи короткострокових.

3. Розрахунки з бартерних операцій. П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" передбачено, що дебіторська заборгованість - це сума

заборгованості дебіторів на певну дату. А дебітори - це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Тим самим визнано, що вимога (претензія) може виникати та внаслідок передання необоротних або оборотних матеріальних активів у обмін на матеріальні ресурси, надані послуги або виконані роботи у результаті бартерних операцій. Ця особливість вимагає виокремлення у складі дебіторської заборгованості тієї частини, яка припадає на необоротні та оборотні активи за бартерними операціями [Ошибки! Источник ссылки не найден., с. 227]. Даний момент не регламентується законодавством та потребує детального вивчення.

Класифікація дебіторської заборгованості як об'єкта управління наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Класифікація дебіторської заборгованості як об'єкта управління

Ознаки класифікації	Назва класифікаційної групи	Характеристика
1. За видами дебіторської заборгованості	1.1. Дебіторська заборгованість торговельними операціями (операційна)	Виникає в процесі звичайної операційної діяльності підприємства в результаті продажу товарів, виконання робіт чи надання послуг, у тому числі в кредит.
	1.2. Інша дебіторська заборгованість (неопераційна)	Виникає внаслідок: переплати за розрахунками за податками; відображення заборгованості за відсотками до отримання; випланих авансів.
	1.3. Дебіторська заборгованість за позиками й облігаціями	Характеризується іншими підходами до оцінки та наявністю підвищених кредитних ризиків.
2. За рівнем комерційного ризику	Високого ступеню ризику неповернення; Середнього ступеню ризику неповернення; Низького ступеню ризику неповернення; Безризикова дебіторська заборгованість.	Названі групи класифікації дебіторської заборгованості підлягають відображенню у фінансовій звітності окремими статтями з урахуванням критеріїв суттєвості щодо їх відображення. Розкриття дебіторської заборгованості за цією ознакою здійснюється у Звіті про управління.
3. За термінами погашення	3.1. Довгострокова заборгованість;	Дебіторська заборгованість класифікується за термінами її ймовірного погашення з метою віднесення її до складу необоротних (більше 12 місяців після звітної дати) і оборотних активів, що є необхідним для цілей аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання.
	3.2. Поточна заборгованість.	

4. За методом оцінки	За справедливою вартістю; За амортизованою вартістю;	Передбачає визначення вартості дебіторської заборгованості як фінансового активу на основі очікуваних кредитних збитків (МСФЗ 9)
	4.3. За первісною (історичною) вартістю;	Передбачає відображення за фактичною вартістю торговельної та іншої дебіторської заборгованості.
	4.4. За чистою реалізаційною вартістю.	Передбачає відображення у балансі як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів.
5. За впливом на грошові потоки	Забезпечена (підтвержена) дебіторська заборгованість. Сумнівна дебіторська заборгованість. Безнадійна дебіторська заборгованість.	За цією ознакою класифікації визначається ступінь гарантованості повернення дебіторської заборгованості в установлені строки.

Продовження табл. 1.3

6. За формою розрахунків	Акцептна форма розрахунків з покупцями	Форми розрахунків з покупцями і підрядниками визначається згідно умов договору (за виключенням випадків, коли форма розрахунків визначається банком і є обов'язковою) і є одним з важливих механізмів управління розрахунками з покупцями і замовниками.
	Акредитивна форма розрахунків	
	Форма розрахунків платіжними дорученнями	
7. За суб'єктами заборгованості	Чекова форма розрахунків	До зовнішніх суб'єктів дебіторської заборгованості відносяться контр-агенти підприємства, які становлять категорію покупців його продукції
	Вексельна форма розрахунків	
8. За статусом покупців	7.1. Зовнішні суб'єкти дебіторської заборгованості.	До внутрішніх суб'єктів відносяться працівники підприємства, які в рахунок заробітної плати або іншим чином купують продукцію, що виробляється підприємством. Внутрішня дебіторська заборгованість також виникає за розрахунками з підзвітними особами
	7.2. Внутрішні суб'єкти дебіторської заборгованості.	
9. За способом визнання (пункт П(С)БО 10)	8.1. Дебіторська заборгованість резидентів/нерезидентів;	Облік дебіторської заборгованості нерезидентів здійснюється в іноземній валюті. Для відображення такої заборгованості у фінансовій звітності вартість боргу підлягає перерахунку згідно П(С)БО 22 «Вплив інфляції».
	8.2. Дебіторська заборгованість юридичних/фізичних осіб.	
9. За способом визнання (пункт П(С)БО 10)	9.1. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги);	Визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції (товарів, роботи, послуги) і оцінюється за первісною вартістю.
	9.2. Відстрочена дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги).	

заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування.
--

Запропонована класифікація представляє науково-обґрунтований елемент організації обліку і управління дебіторською заборгованістю. Організаційна компонента проблеми має значний вплив на рівень ризиків неповернення боргу.

Вона включає два рівня суб'єктності контролю: 1) рівень менеджменту; 2) бухгалтерський рівень. На кожному з цих рівнів єдиним є об'єкт контролю – контрагент, який виступає в ролі боржника за контрактом (угодою).

На нашу думку, запропонована класифікація дебіторської заборгованості може бути методичним підґрунтям для досягнення єдності підходів до управління комерційними ризиками. Наприклад, при визначенні форми розрахунків, системи бонусів. Рекомендовано використовувати різні форми розрахунків з дебіторами відповідно до групи ризику: для клієнтів високого ризику - акредитивну або чекову форму розрахунків; для групи середнього рівня ризику - чекову або вексельну форму; для клієнтів з низьким рівнем ризику непогашення боргу - платіжне доручення.

На наш погляд, доцільним є введення в загальну класифікаційну схему дебіторської заборгованості такого її виду, як дебіторська заборгованість за розрахунками з бартерних операцій, та пропонуємо присвоїти їй субрахунок 370 «Розрахунки з бартерних операцій».

Аналіз економічної літератури показав, що існує широкий спектр видів дебіторської заборгованості. Розроблена нами класифікація дебіторської заборгованості розкриває економічну природу різних видів дебіторської заборгованості та відповідає структурі бухгалтерського балансу. Викладені погляди, рекомендації та окремі прийоми класифікації заборгованості можна використовувати як для складання фінансової звітності, так і для управлінських рішень щодо регулювання розрахунків та управління дебіторською заборгованістю.

Отже, класифікація дебіторської заборгованості відбувається за наступними ознаками: за видами дебіторської заборгованості; за рівнем

комерційного ризику; за термінами погашення; за методом оцінки; за впливом на грошові потоки; за формою розрахунків; за суб'єктами заборгованості; статусом покупців; за способом визнання.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного дослідження визначення сутності поняття «дебіторської заборгованості» пропонуємо власне тлумачення даного терміну, а саме як показника фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також авансування постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу. При цьому, такі взаємовідносини мають документальне підтвердження.

Класифікація дебіторської заборгованості відбувається за наступними ознаками: за видами дебіторської заборгованості; за рівнем комерційного ризику; за термінами погашення; за методом оцінки; за впливом на грошові потоки; за формою розрахунків; за суб'єктами заборгованості; статусом покупців; за способом визнання.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

2.1. Організаційно-економічна характеристика об'єкта дослідження

ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» засноване у 02.06.2017 році в місті Бориспіль, Київська обл.

Видами діяльності підприємства є:

- роздрібна торгівля паливом;
- технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів;
- діяльність посередників у торгівлі паливом, рудами, металами;
- діяльність посередників у торгівлі товарами широкого асортименту;
- оптова торгівля твердим, рідким, газоподібним паливом;
- оптова торгівля лісоматеріалами, будівельними матеріалами і обладнанням;
- інші види роздрібною торгівлі в неспеціалізованих магазинах;
- роздрібна торгівля хлібобулочними та цукровими кондитерськими виробами;
- роздрібна торгівля алкогольними та іншими напоями в спеціалізованих магазинах;
- роздрібна торгівля тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах;
- роздрібна торгівля продуктами харчування в спеціалізованих магазинах;
- роздрібна торгівля залізними виробами, будівельними матеріалами та санітарно-технічними виробами;
- вантажний автомобільний транспорт;
- надання в оренду та експлуатацію власного чи орендованого майна;
- ремонт і технічне обслуговування машин та устаткування промислового призначення.

Детальна інформація про юридичну особу наведена в табл. 2.1 та взята з додатків 1 та 2.

Таблиця 2.1

Детальна інформація про юридичну особу

1	Повне найменування юридичної особи та скорочене у разі його наявності	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЛПГ ТРЕЙД-1» (ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»)
2	Ідентифікаційний код юридичної особи	41373594
3	Місцезнаходження юридичної особи	08300, Київська обл., м. Бориспіль, вул. НОВА, б. 31-Б, офіс 109/4
4	Дата реєстрації	02.06.2017
5	Продукція, послуги	Роздрібна торгівля паливом
6	Керівник	Падалка Сергій Олександрович
7	Кількість співробітників	4
8	Розмір статутного капіталу	1000 грн.

З метою здійснення фінансового аналізу ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» доцільним є перш за все проведення аналізу його ресурсів та джерел утворення. Показники фінансово-економічних результатів діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» (Дод. 1-3) наведені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Показники фінансово-економічних результатів діяльності

ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

№	Показники, тис. грн	Рік			2020 до 2019, %	2021 до 2020, %
		2019	2020	2021		
1	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	8 413,6	10 020,0	11 900,4	119,1	118,8
2	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	8 297,8	9 845,0	11 782,2	118,6	119,7
3	Фінансовий результат до оподаткування	115,8	175,0	118,2	151,1	67,5
4	Податок на прибуток	20,8	31,5	21,3	151,4	67,6
5	Чистий прибуток	95,0	143,5	96,9	151,1	67,5

Отже виходячи з табл. 2.2, можна дійти висновку, що чистий дохід від реалізації товарів (паливного) у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 119,1%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 118,8%.

Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) у 2020 році порівняно з 2019 роком зросла на 118,6%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зросла на 119,7%.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 151,1%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 67,5%.

У 2020 році чистий прибуток підприємства зріс на 151,1%. У 2021 році відбулось його зростання порівняно з 2020 роком на 67,5%.

Показники виробничого потенціалу ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники виробничого потенціалу ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

№	Показники, тис. грн	Рік			2020 до 2019, %	2021 до 2020, %
		2019	2020	2021		
1	Зареєстрований капітал (пайовий)	1,0	1,0	1,0	100	100
2	Основні засоби					
	залишкова вартість	202,2	189,5	230,1	93,7	121,4
	первісна вартість	250,8	283,8	371,6	113,2	130,9
	знос	(48,6)	(94,3)	(141,5)	194,0	150,1
3	Виробничі запаси	64,9	120,8	180,7	186,1	149,6
4	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	74,3	94,3	168,0	126,2	178,2

Зареєстрований пайовий капітал у 2019 – 2021 роках не змінився.

Основні засоби у 2020 році порівняно з 2019 роком зросли на 93,7%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зросли на 121,4%.

Виробничі запаси у 2020 році порівняно з 2019 роком зросли на 186,11%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зросли на 149,6%.

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги у 2020 році порівняно з 2019 роком зросла на 126,2%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зросла на 178,2%.

Аналіз ліквідності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведено в

табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз ліквідності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

№	Показник	Орієнтовне позитивне значення	Рік		
			2019	2020	2021
1	Коефіцієнт покриття	> 1	1,2	3,9	2,8
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 0,5	0,8	2,1	1,5
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0,2	0,2	0,6	0,2
4	Чистий оборотний капітал (тис. грн.)	за планом	35,2	191,4	247,7

Виходячи з загального коефіцієнта покриття, за допомогою своїх ліквідних активів підприємство здатне розрахуватися по своїх поточних зобов'язаннях на 120% у 2019 році, на 390% у 2020 році, 280 % у 2021 році, нормативне значення більше 100%, а отже загальна ліквідність знаходиться в межах нормативного значення.

Виходячи з проміжного коефіцієнта покриття, за допомогою своїх швидко ліквідних активів підприємство здатне розрахуватися по своїх поточних зобов'язаннях на 80% у 2019 році, на 210% у 2020 році, на 150% у 2021 році, нормативне значення більше 50%, а отже проміжна ліквідність знаходиться в межах нормативного значення.

Виходячи з коефіцієнта абсолютної ліквідності, за допомогою своїх найбільш ліквідних активів підприємство здатне розрахуватися по своїх поточних зобов'язаннях на 20% у 2019 році, на 60% у 2020 році, на 20% у 2021 році, нормативне значення більше 20%, а отже абсолютна ліквідність знаходиться в межах нормативного значення.

Аналіз платоспроможності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Аналіз платоспроможності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

№	Показник	Орієнтовне позитивне значення	Рік		
			2019	2020	2021
1	Коефіцієнт автономії	> 0,5	0,6	0,9	0,8
2	Коефіцієнт фінансування	0,5-1	0,6	0,2	0,3
3	Коефіцієнт забезпеченості оборотними засобами власними	> 0,1	0,3	0,9	0,6
4	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0	0,2	0,5	0,5

Коефіцієнт фінансової автономії у 2020 році порівню з 2019 роком на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» зріс на 30%, а у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшився на 10%, що свідчить про негативну тенденцію в діяльності підприємства протягом 2019 – 2021 років, та знаходиться в межах нормативного значення - більше 0,5.

Коефіцієнт фінансової заборгованості за 2019 - 2021 роки становив 20% - 60%, це є вкрай негативною тенденцією, адже при таких результатах можна зробити висновок, що підприємство має досить значну суму позикового капіталу, та знаходиться поза межами нормативного значення – більше 0,5.

Аналіз рентабельності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Аналіз рентабельності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

№	Показник	Орієнтовне позитивне значення	Рік		
			2019	2020	2021
1	Коефіцієнт оборотності активів	> 0	27,2	24,3	22,4
2	Коефіцієнт рентабельності активів	> 0	0,3	0,4	0,2
3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	> 0	0,01	0,01	0,008

Рентабельність оборотних активів становила 27,2% в 2019 році, 24,3% в 2020 році, 22,4% в 2021 році, отже рентабельність у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилась на 1,9%, що є негативним в діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».

Рентабельність активів становила 30% в 2019 році, 40% в 2020 році, 20% в 2021 році, отже рентабельність у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилась на 20%, що є негативним в діяльності підприємства.

Рентабельність діяльності підприємства становила в 2019 році 1%, в 2020 році 1%, в 2021 році 0,8%, отже рентабельність у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилась на 0,2%, що є негативним в діяльності ТОВ «ЛПЧ ТРЕЙД-1».

2.2. Організація бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на підприємствах

Виникнення на ТОВ «ЛПЧ ТРЕЙД-1» дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до принципу нарахування. За цим принципом відвантаження товарів (виконання робіт, надання послуг) покупцю за умовами договору купівлі-продажу вважається подією, згідно з якою у продавця виникають валовий дохід (за податковим законодавством) та поточна дебіторська заборгованість у разі відсутності негайної оплати.

Тому підписання договору та пред'явлення покупцю розрахункових документів згідно з фактом відвантаження йому товарів є підставою для виникнення у продавця дебіторської заборгованості.

Поточну дебіторську товарну заборгованість (за товари, роботи, послуги) обліковують за групами залежно від строків непогашення заборгованості, які визначаються умовами договору та встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Так, з метою достовірного відображення активів кожне підприємство має визначати резерв сумнівних і безнадійних боргів. Поточну дебіторську заборгованість (товарну) включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Тобто для визначення такої вартості необхідно від дебіторської заборгованості на дату балансу вирахувати величину резерву сумнівних боргів. Форма Балансу містить рядок для

відображення величини резерву сумнівної заборгованості лише в ув'язуванні з дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги.

Величину резерву сумнівних боргів відповідно до п. 8 П(С)БО 10 визначають за одним із варіантів:

- на підставі методу класифікації дебіторської заборгованості;

- виходячи з конкретної платоспроможності кожного окремого дебітора.

Під час проведення оцінки поточної дебіторської заборгованості (товарної) чинним законодавством передбачено певні особливості. Так, відповідно до принципу обачності в момент визначення доходу від реалізації підприємство має врахувати можливі втрати від неповернення частини боргів покупцями.

Під організацією бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості розуміють сукупність дій, пов'язаних із застосуванням облікових процедур, які дають можливість правильно сформулювати і забезпечити своєчасне отримання повної, достовірної, правдивої інформації про дебіторську заборгованість підприємства щодо її розмірів та термінів погашення зацікавленим зовнішнім і внутрішнім користувачам та здійснювати контроль за величиною її впливу на фінансовий стан та результат діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».

Ефективне управління організацією обліку дебіторської заборгованості складається із умов, правил та процедур, і є однією із ключових потреб у виробничо-господарській діяльності кожного суб'єкта підприємництва, задля виконання поставлених цілей і завдань. З метою покращення фінансово-економічного стану та досягнення запланованих результатів господарювання, процес обліку дебіторської заборгованості на підприємствах повинен складатись з окремих етапів (рис. 2.1), дотримуючись яких підприємство матиме можливість ефективно та раціонально забезпечувати процес управління дебіторською заборгованістю.

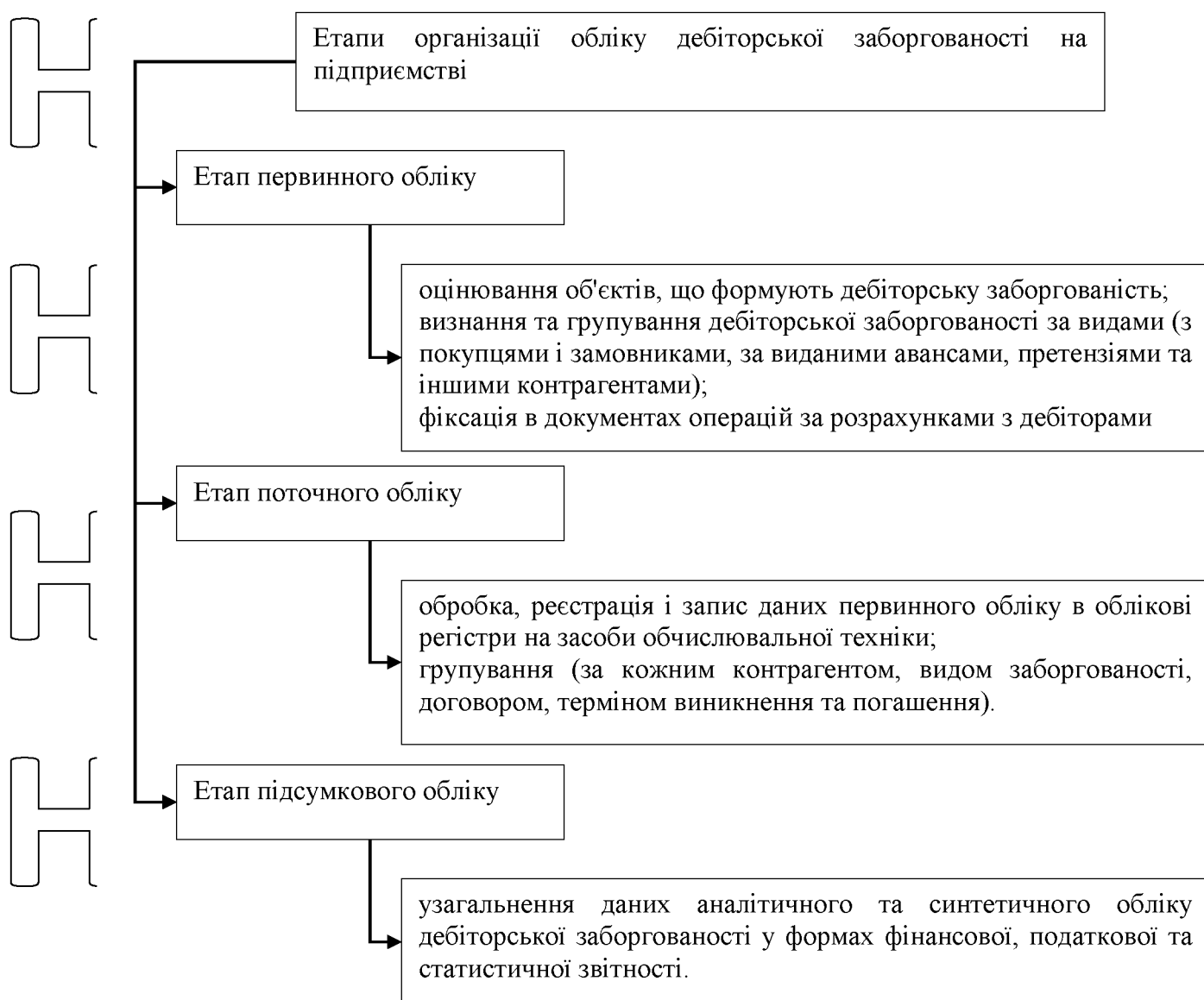

Рис. 2.1. Етапи організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві

Недосконалість організації обліку дебіторської заборгованості суб'єктів підприємництва призводить до збільшення її суми, втрати змісту облікової інформації, викривлення сутності трактування, зниження достовірності даних бухгалтерського обліку, що має негативний вплив на процес управління нею і функціонування ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» в цілому.

Серед основних проблем організації обліку дебіторської заборгованості є недосконалий відбір потенційних покупців і замовників. Саме удосконалення системи відбору таких суб'єктів, надасть змогу здійснювати попередню

перевірку і оцінку контрагентів щодо можливості своєчасного погашення ними заборгованості і відсутності прострочених платежів, тобто наявність хорошої кредитної історії

Організацію обліку дебіторської заборгованості на підприємстві необхідно починати з процедури підготовки облікової політики, яка має певні особливості.

Наказ про облікову політику запропоновано формувати за трьома етапами, такими як організаційний, технологічний, заключний.

Організаційний етап - керівник призначає групу фахівців, які обов'язково беруть участь у процесі підготовки проекту наказу про облікову політику. Вони мають обґрунтовувати форму ведення бухгалтерського обліку.

В Наказі про облікову політику в п. 9.11 визначено, що дебіторську заборгованість визнавати активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та її можливо достовірно визначити. В балансі дебіторську заборгованість визнавати по чистій вартості, яка дорівнює різниці між сумою дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів. Розмір резерву сумнівних боргів визначати на підставі аналізу платоспроможності окремого дебітора.

Основним джерелом регулювання облікової політики на підприємстві є

Наказ про облікову політику. В дослідженні С.Л. Берези запропоновано також передбачати в Наказі про облікову політику наступні елементи облікової політики: розмежування видів діяльності; віднесення заборгованості до сумнівної; порядок створення резерву сумнівних боргів; порядок віднесення

отриманих векселів до фінансових або товарних; порядок списання дебіторської заборгованості. На наш погляд, доцільно, дещо змінити та доповнити цей перелік

елементів облікової політики та представити їх у наступному вигляді: види діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1», форма ведення обліку, визнання та оцінка

дебіторської заборгованості, класифікація дебіторської заборгованості, визнання

заборгованості сумнівною, метод та період нарахування резерву сумнівних боргів, визнання заборгованості безнадійною, порядок списання безнадійної заборгованості (табл. 2.7).

Елементи облікової політики ТОВ «ЛІГ ТРЕЙД-1» щодо обліку дебіторської заборгованості

№ з/п	Елемент облікової політики	Характеристика елементу облікової політики
1	Види діяльності підприємства	Необхідно чітко визначити види діяльності, якими займається підприємство, від цього залежить вибір заборгованості на яку нараховується резерв. Okремо зазначити перелік видів діяльності, що входять до операційної фінансової та інвестиційної
2	Форма ведення обліку	Зазначення форми ведення бухгалтерського обліку, що безпосередньо впливає на сукупність та послідовність використання облікових реєстрів. Форма ведення обліку може бути ручна (журнальна, журнально-ордерна та ін.) і комп'ютеризована
3	Визнання та оцінка дебіторської заборгованості	Визнання дебіторської заборгованості як активу здійснюється якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод; сума дебіторської заборгованості може бути достовірно визначена. У випадку із заборгованістю покупців та замовників додаються ще дві умови: покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на актив; підприємство продавець не здійснює надалі управління та контроль за реалізованим активом
4	Класифікація та аналітика дебіторської заборгованості	Необхідно передбачити та закріпити в Наказі перелік класифікаційних ознак та види на які поділяється дебіторська заборгованість для тих чи інших управлінських потреб та вказати відповідно до обраної класифікації розрізи аналітики для обліку заборгованості
5	Визнання заборгованості сумнівною	Зазначаються критерії визнання дебіторської заборгованості сумнівною і джерела отримання інформації, а саме: прострочення боржником терміну погашення (підтвердженням є договори або рахунки); порушення справи про визнання боржника банкрутом (підтвердження - відповідні постанови суду)
6	Період та метод нарахування резерву сумнівних боргів	Визначити термін проведення інвентаризації дебіторської заборгованості для створення резерву сумнівних боргів: на початку чи в кінці року. Зазначається вид методу нарахування резерву, а також терміни та підстави його нарахування: на підставі класифікації дебіторської заборгованості за термінами її виникнення
7	Визнання заборгованості безнадійною	Визначаються критерії віднесення дебіторської заборгованості до безнадійної відповідно до бухгалтерського та податкового законодавства
8	Порядок списання безнадійної заборгованості	Зазначити порядок за яким списується безнадійна заборгованість, зокрема закріпити в Наказі, що заборгованість списується з балансу відповідно до розпорядження керівника на підставі проведеної інвентаризації та письмового обґрунтування доцільності списання

Наведені в табл. 2.7 елементи облікової політики повинні обов'язково знаходити своє відображення в Наказі про облікову політику підприємства і зазначенням обраних альтернативних варіантів за відповідними розрізами. До Наказу потрібно складати відповідні додатки, серед яких повинні бути і такі, що

безпосередньо стосуються обліку дебіторської заборгованості. Необхідними є наступні додатки які безпосередньо регулюють облік дебіторської заборгованості покупців та замовників: робочий план рахунків; положення про ведення претензійно-позовної роботи; посадові інструкції бухгалтера по веденню розрахункових операцій; реєстри аналітичного обліку дебіторської заборгованості; порядок створення та використання резервів ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» (зокрема резерву сумнівних боргів) та графік документообороту (зокрема в частині розрахункових операцій).

Технологічний етап - фахівці мають здійснити огляд та запропонувати побудову бухгалтерської служби, тип структури апарату бухгалтерії, форму організації облікового процесу за технічними ознаками, які є основними на кожному підприємстві. Необхідно також організувати обліковий процес на кожній ділянці, надати оцінку загальним й специфічним принципам та методам організації обліку, які є альтернативними, залежать від галузі та специфіки діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1». При прийнятті ефективних управлінських рішень пропонуємо розглянути обрані методи разом з показниками фінансово-господарської діяльності підприємства та провести оцінку їх переваг у майбутньому.

Фахівцям підприємства необхідно визначити та згрупувати заборгованість за термінами її виникнення (довгострокова або поточна), за видами, за об'єктами обліку (кожним боржником, дебітором) та строками непогашення. Крім того, потрібно відібрати та скомпонувати облікові номенклатури і носії облікової інформації щодо дебіторської заборгованості.

Починати організацію облікового процесу процедури документального забезпечення дебіторської заборгованості на цьому етапі необхідно з відбору:

— облікових номенклатур, організація яких включає два види робіт - вибір (формування) економічної інформації, що має бути відображена в обліково-аналітичній системі підприємства, та складання переліку господарських фактів про форми функціонування майна і капіталу ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»;

— носіїв облікових номенклатур, до яких належать будь-які матеріальні носії, зокрема типові форми (накладні, рахунки-фактури), облікові реєстри, форми звітності або договори та інші документи. Носії облікових номенклатур за кожною окремою ділянкою, зокрема за дебіторською заборгованістю формують в альбоми первинних документів.

Заключний етап — фахівці готують і докладно обговорюють проект наказу про облікову політику підприємства, і тільки після врахування пропозицій та внесення змін керівник затверджує його.

Для зручності ведення обліку дебіторської заборгованості бухгалтерії ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» необхідно спочатку визначити облікові номенклатури, відібрати та сформувати в робочі альбоми документів носії облікової інформації, до яких можуть належати типові форми документів або документи, які самостійно розроблені фахівцями.

Реформування економіки України в напрямі орієнтації на європейську інтеграцію зумовило необхідність розроблення та приведення у відповідність з міжнародними вимогами методики й організації бухгалтерського обліку підприємств. В обліку дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСФЗ є певні відмінності. У зв'язку з тим, що ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» переходять до ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності відповідно до вимог МСБО та МСФЗ, проблема гармонізації національних та міжнародних стандартів обліку дебіторської заборгованості є актуальною.

На відміну від національних стандартів бухгалтерського обліку МСБО та МСФЗ не передбачено окремого стандарту для обліку дебіторської заборгованості.

Порівняльний аналіз ведення обліку згідно з П(С)БО та МСБО (МСФЗ) подано в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Аналіз дебіторської заборгованості згідно з П(С)БО та МСБО (МСФЗ)

Операція	Згідно П(С)БО	Згідно МСБО (МСФЗ)
----------	---------------	--------------------

Класифікація дебіторської заборгованості	Довгострокова (п.4 П(С)БО 10). Поточна (п.4 П(С)БО 10), у т. ч.: за товари, роботи, послуги; за розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, нарахованими доходами, внутрішніми розрахунками; інша дебіторська заборгованість	Непоточна (довгострокова) (§ 57 МСБО 1) Поточна. Дебіторська заборгованість також ділиться на два види (п.«є» § 54 МСБО 1): торговельна; інша
Визнання та оцінка	Поточна заборгованість визнається одночасно з визнанням доходу від реалізації та оцінюється за первісною вартістю (п. 6 П(С)БО 10). Під час надання відстрочення платежу з утворенням різниці між справедливою вартістю і номінальною сумою майбутнього платежу різниця визнається доходом за нарахованими процентами (п.6 П(С)БО 10)	Здійснюється аналогічно П(С)БО 10. Після первісного визнання дебіторська заборгованість, що є фінансовим інструментом згідно з МСБО 39, оцінюється за амортизованою собівартістю за допомогою методу ефективного процента (§ 46 МСБО 39)
Відображення в балансі	Поточна дебіторська заборгованість, що є фінансовим активом (крім придбаній заборгованості), включається до підсумку балансу за чистою вартістю реалізації, яка дорівнює первісній вартості за вирахуванням суми резерву сумнівних боргів (дап - РСБ) (п.4, 7 П(С)БО 10). При цьому первісна вартість і сума РСБ показуються в балансі окремими рядками. Довгострокова дебіторська заборгованість, що підлягає погашенню протягом 12 місяців із дати балансу, відображається на ту ж дату у складі поточної. А та, на яку нараховуються проценти, відображається за теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду	Торговельна дебіторська заборгованість відображається у фінзвітності за чистою вартістю реалізації без зазначення первісної вартості та суми РСБ. Така оцінка не є згортанням (§ 33 МСБО 1)

Продовження табл. 2.8

заборгованості та умов її погашення (п. 2 П(С)БО 1)

Нарахування резерву сумнівних боргів	П(С)БО 10 (п. 4) класифікує дебіторську заборгованість як звичайну, сумнівну і безнадійну. Ще П(С)БО містить порядок створення та обліку РСБ (п. 8-11), а також приклади розрахунку РСБ	У МСБО та МСФЗ відсутня така класифікація дебіторської заборгованості. Але класифікація, подібна до тієї, що наведена в П(С)БО 10, використовується на практиці. Критерії переведення заборгованості з одного класу до іншого підприємство визначає самостійно. У МСБО та МСФЗ немає алгоритму розрахунку РСБ, проте методи розрахунку, наведені в П(С)БО 10, застосовуються на практиці
--------------------------------------	---	--

Облік дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами має спільні і відмінні риси. За національними стандартами дебіторська заборгованість регулюється П(С)БО, а за міжнародними стандартами зазначаються загальні правила. Отже, для гармонізації обліку

дебіторської заборгованості за П(С)БО та МСБО (МСФЗ) слід удосконалити національну облікову систему, враховуючи міжнародний досвід. Це підвищить повноту, суттєвість і достовірність облікової інформації для ефективного управління дебіторською заборгованістю.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки суттєвою проблемою є суперечності нормативно-законодавчої бази з регулювання господарської діяльності підприємств. Суперечності, що зустрічаються в нормативних документах, призводять до помилок в обліковій практиці. Крім того, важливою проблемою є також недосконалість методики обліку, яка відкриває можливості для приховувань і зловживань із боку підприємств.

Таким чином, організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій за борговими правами (з дебіторами). Керівнику ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»

з метою отримання повної й оперативної інформації щодо різних видів дебіторської заборгованості, які складають значну частку у структурі оборотних

коштів, доцільно забезпечити організацію цієї ділянки обліку із залученням відповідних фахівців.

2.3. Документальне забезпечення обліку дебіторської заборгованості

Момент виникнення дебіторської заборгованості покупців і замовників фіксується документами (договір, накладна, акт тощо).

Базовим документом, що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця, є договір з вітчизняними покупцями та контракт із іноземними покупцями (партнерами).

В договорі (контракті) вказують:

- назву підприємства-продавця і підприємства-покупця;
- адреси підприємства-продавця і підприємства-покупця;
- платіжні реквізити й форму розрахунків;
- назву готової продукції (робіт, послуг), їхню ціну та вартість;
- термін й спосіб відвантаження (передачі, здачі) готової продукції (робіт, послуг);
- відповідальність сторін за невиконання договірних зобов'язань та інші необхідні умови.

Залежно від договірних умов під час відвантаження або передачі готової продукції покупцеві підприємство-продавець виписує накладні, товарно-транспортні накладні (далі - ТТН), пакувальні аркуші, податкові накладні, рахунок-фактуру, рахунки, платіжні вимоги-доручення, акти виконаних робіт (наданих послуг).

У всіх перелічених вище документах вказується:

- назва покупця й продавця;
- номер і дата документа;
- назву продукції, її кількість, ціна і вартість із визначенням суми податку на додану вартість (ПДВ);
- платіжні та поштові реквізити;

підписи сторін, що засвідчують факт проведення господарської операції на підприємстві.

Документування дебіторської заборгованості подано у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Документування дебіторської заборгованості

Вид дебіторської заборгованості	Первинні документи	Облікові реєстри
Розрахунки покупцями та замовниками (рахунок 36)	Укладений договір; товарно-транспортна накладна; рахунок-фактура; приймальна квитанція; акт виконаних робіт (наданих послуг); акт звіряння розрахунків; бухгалтерська довідка (отримання від покупців авансів для погашення дебіторської заборгованості); платіжне доручення (зведене платіжне доручення); виписка банку; розрахунковий чек; вексель; прибутковий касовий ордер; квитанція (на підприємствах зв'язку); розрахування курсових різниць	Відомість 3.1 аналітичного обліку розрахунків із покупцями та замовниками (до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»)
Розрахунки за виданими авансами (субрахунок 371)	Укладений договір на постачання продукції, товарів, робіт, послуг; укладений договір з підрядними будівельними організаціями; товарно-транспортні накладні; бухгалтерська довідка	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами»)
Розрахунки з підзвітними особами (субрахунок 372)	Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт; прибутковий касовий ордер; видатковий касовий ордер; платіжна відомість; накладна (у разі видачі продукції для реалізації на ринку)	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами»)
Розрахунки за нарахованими доходами (субрахунок 373)	Розрахування дивідендів; відсотків; роялті; видатковий касовий ордер; платіжна відомість	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами»)
Розрахунки претензіями (субрахунок 374)	Комерційні акти; акти взаємозвірки; рішення суду; пред'явлена претензія; платіжне доручення; виписки банку; розрахунковий чек; прибутковий касовий ордер	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами»)
Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків (субрахунок 375)	Акт; інвентаризаційний опис; порівняльні відомості результатів інвентаризації; прибутковий касовий ордер; виписка банку; бухгалтерська довідка (у разі віднесення в рахунок оплати праці); рішення суду;	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37 «Розрахунки з різними

Продовження табл. 2.9

	рішення керівництва ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»	дебіторами»)
Розрахунки за позиками членам кредитних спілок (субрахунок 376)	Договір; видатковий касовий ордер; платіжна відомість	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37)
Розрахунки з іншими дебіторами (субрахунок 377)	Доручення-зобов'язання про утримання з оплати праці суми чергових платежів (у разі купівлі працівником підприємства товарів у кредит); кредитний договір; накладна на видачу форменого одягу; відомість на продаж акцій; розрахування розподілу доходів; рішення суду; виписка банку; витяг з протоколу спеціалізованого аукціону (оприбуткування акцій); відомість підписки на акції; прибутковий касовий ордер; накладні (якщо внески до статутного капіталу здійснюються як матеріальні цінності)	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37)
Розрахунки державними цільовими фондами (субрахунок 378)	Лист непрацездатності, протокол засідання комісії з соціального страхування, Заява-розрахунок лікарняних, Бухгалтерська довідка, виписка банку	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37)
Розрахунки операціями деривативами (субрахунок 379)	Дериватив, Бухгалтерська довідка, виписка банку	Відомість 3.2 аналітичного обліку розрахунків із різними дебіторами (до рахунку 37)
Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	Договір про фінансову оренду; акт приймання-передачі об'єкта фінансової оренди; розрахунок бухгалтерії розміру амортизації (при передачі основних засобів у фінансову оренду); бухгалтерська довідка (переведення довгострокової дебіторської заборгованості у поточну, сплачені авансом орендні платежі)	Відомість 3.4 аналітичного обліку векселів
Розрахунки за допомогою векселів	Прибутковий касовий ордер; платіжне доручення; розрахунковий чек; виписка банку; акт списання втрачених векселів	Відомість 3.4 аналітичного обліку векселів

Основним первинним документом, що використовується для обліку дебіторської заборгованості - є накладна, реквізити якої: одиниця виміру,

найменування продукції, ціна, кількість та сума. На даному документі повинно бути чотири підписи: керівник, головний бухгалтер, хто відпустив і хто прийняв.

Підприємство заповнює накладні згідно вимог чинного законодавства.

Безпосередньо зі складу відпуск готової продукції оформляють на основі товарно-транспортної накладної, де зазначається: назва замовника, його адреса,

вид транспортного засобу, найменування продукції, ціна, кількість, сума та прізвище особи, хто буде здійснювати перевезення.

У такому первинному документі, як рахунок-фактура зазначається опис продукції, її вартість та дата оплати. Оригінал надсилається покупцю і має декілька дублікатів. Підписує рахунок директор та головний бухгалтер.

Для обліку дебіторської заборгованості використовуються приймально-здавальні акти із зазначенням номера накладної, дати оформлення, номера та дати договору, назви і реквізитів замовника, одиниць виміру, кількості, оптової ціни та вартості продукції.

Отже, базовим документом, що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця, є договір з вітчизняними покупцями та контракт із іноземними покупцями (партнерами). Залежно від договірних умов під час відвантаження або передачі готової продукції покупцеві підприємство-продавець виписує накладні, товарно-транспортні накладні (далі - ТТН), пакувальні аркуші, податкові накладні, рахунок-фактуру, рахунки, платіжні вимоги-доручення, акти виконаних робіт (наданих послуг).

2.4. Синтетичний та аналітичний облік дебіторської заборгованості

Для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість підприємства в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти розрахунки та інші активи» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Рахунки обліку дебіторської заборгованості

Рахунок	Призначення рахунку
18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»	Облік дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу
34 «Короткострокові векселі одержані»	Облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями

Продовження табл. 2.10

36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	Облік розрахунків з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнення інформації про розрахунки з учасниками ПФГ
37 «Розрахунки з різними дебіторами»	Облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків тощо
38 «Резерв сумнівних боргів»	Облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої є ризик неповернення

Кореспонденція рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

наведена у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з покупцями та замовниками ТОВ «ЛНГ ТРЕЙД-1» за січень 2021 року

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	Реалізована готова продукція (товари, роботи, послуги) покупцям за договірними цінами	36	702	3000,00
2	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	702	641	600,00
3	Надійшла оплата від покупців та замовників на поточний рахунок чи в касу	311	36	15000,00
4	Визнання різниці між справедливою вартістю заборгованості і номінальною сумою грошових коштів та/або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за продукцію (роботи, послуги)	373	702	0
5	Проведено взаємозалік заборгованості за отриманим раніше авансом	681	36	540,00
6	Проведено взаємозалік заборгованості при бартері	685	36	520,00
7	Списана безнадійна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги за рахунок резерву сумнівних боргів	38	36	0
8	Списана безнадійна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, по якій не створювався резерв сумнівних боргів	944	36	560,00
9	Списана сума безнадійної дебіторської заборгованості, яка перевищує розмір створеного резерву сумнівних боргів	944	36	120,0
10	Відображено відновлення в обліку дебіторської заборгованості, раніше списаної за рахунок резерву сумнівних боргів, у випадку поновлення платоспроможності дебіторів	36	716	240,00
11	Відображена операційна курсова різниця при перерахунку товарної дебіторської заборгованості:	362	714	0
		945	362	0
12	Отриманий вексель у рахунок погашення заборгованості покупців за товари, роботи, послуги	34, 182	36	545,00

Побудова аналітичного обліку на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» повинна забезпечити отримання даних про заборгованість, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованість, не сплачену в строк.

Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться за кожним покупцем чи замовником, за кожним пред'явленим до сплати документом, а також за строками погашення заборгованості. На субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями», крім того, аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іншими дебіторами наведена у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іншими дебіторами

на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за січень 2021 року

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
Облік розрахунків з авансів виданих				
1	Перерахований постачальникам та підрядникам аванс за виробничі запаси, товари, роботи, послуги з каси (поточного рахунку). Відображений податковий кредит з ПДВ	371 641	311 644	6000,00 1000
2	Проведений взаємозалік заборгованості з виданого раніше авансу	685	371	6000,00
3	Повернутий виданий раніше аванс	311	371	550,00
Облік розрахунків з підзвітними особами				
4	Відображено видачу авансу, виданого працівнику на відрядження або на господарські потреби	372	301	4800,00
5	Видані під звіт грошові документи	372	30	650,00
6	Придбано підзвітною особою виробничі запаси, МШП, товари	20, 22, 28	372	250,00
7	Відображений податковий кредит з ПДВ	641	372	50,00
8	Наданий авансовий звіт підзвітної особи про фактично проведених відрядженнях, господарських витратах тощо	91, 92, 93, 94	372	350,00
9	Наданий авансовий звіт підзвітної особи про сплату періодичних видань на майбутній період	39	372	210,00
10	Повернутий залишок невикористаної підзвітною особою суми в касу чи на поточний рахунок	301 (311)	372	3940,00
11	Відображено перевитрачання підзвітною особою сум понад встановленої норми	949	372	0,00
Облік розрахунків з нарахованих доходів				
12	Нараховані доходи у вигляді дивідендів по акціям, що належать підприємству	373	731	0,00

Продовження табл. 2.12

13	Нараховані доходи у вигляді процентів на залишки грошових коштів у банку	373	719	0,00
14	Нараховані доходи у вигляді процентів по облігаціям, депозитам; позикам, наданим іншим підприємствам; переданим у фінансову оренду необоротним активам тощо	373	732	0,00
15	Нараховані інші фінансові доходи (наприклад, роялті)	373	733	0,00
16	Отримані фінансові доходи на поточний рахунок чи в касу	311	373	0,00
17	Виплачені дивіденди акціями	373	14	0,00
Облік розрахунків за претензіями				
18	Пред'явлена претензія постачальникам, транспортним організаціям за порушення умов договорів тощо	374	63	1250,00
19	Пред'явлена претензія постачальникам із-за браку	374	24	340,00
20	Пред'явлена претензія банку по помилково списаним грошовим коштам з поточного рахунку	311	374	52,00
21	Отримано грошові кошти в рахунок погашення заборгованості за претензію	301	374	1590,00
22	Задоволена претензія шляхом додаткового постачання ТМЦ, що не надійшли раніше	20, 22, 28	374	0,00
23	Відображена сума претензій для погашення довгострокової дебіторської заборгованості при зверненні до суду	374	18	0,00
Облік розрахунків за відшкодуванням завданих збитків				
24	Віднесено на винну особу фактичну недостачу, що підлягає відшкодуванню	375	716	750,00
25	Списана нестача грошей у касі у нарахування винуватцю	375	301	210,00
26	Віднесена сума втрат по браку на винуватця	375	24	120,00
27	Проведені утримання із зарплати по заподіяним збиткам	661	375	1080,00
28	Внесена готівка в касу чи на поточний рахунок в погашення заборгованості винуватця	301	375	0,00
29	Списана на витрати безнадійна дебіторська заборгованість винуватця при закінченні строку позовної давнини	944	375	0,00
Облік розрахунків з іншими дебіторами				
30	Нараховані доходи від передачі активів в операційну оренду Видана позика працівникам підприємства	377	713	0,00
31	Надана тимчасова фінансова допомога іншим організаціям	377	301 (311)	0,00
32	Переведена у склад поточної довгострокова дебіторська заборгованість, коли до строку її погашення залишилося менше 12 місяців	377	18	0,00
33	Відображений дохід від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, МПП тощо)	377	712	0,00
34	Передані ТМЦ чи грошові кошти у спільну діяльність	377	20, 22, 26, 28, 301, 311	0,00

Аналітичний облік розрахунків з різними дебіторами ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення та погашення, за позиками членам кредитних спілок - у розрізі членів спілки. Регістром

аналітичного обліку розрахунків з іншими дебіторами є відомість № 3.2, а синтетичного обліку – журнал № 3.

Кореспонденція рахунків з обліку довгострокової дебіторської заборгованості наведено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Кореспонденція рахунків з обліку довгострокової дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за січень 2021 року

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	Видано довгострокову позику працівнику підприємства з каси (з поточного рахунку)	183	301	6500,00
2	Передані у фінансову оренду основні засоби, нематеріальні активи та інші необоротні матеріальні активи	181	746 (719, 712)	0,00
3	Надана фінансова допомога іншим підприємствам, строком погашення більше 12 місяців	183	31	0,00
4	Отриманий довгостроковий вексель в оплату за реалізовані основні засоби, продукцію, роботи, послуги	182	36, 37	0,00
5	Переведена у склад поточної довгострокова дебіторська заборгованість, коли до її погашення залишається менш ніж 12 місяців	377	18	6500,00
6	Включена до складу поточної дебіторська заборгованість орендаря за об'єкт фінансової оренди за звітний рік	377	181	0,00
7	Погашена довгострокова дебіторська заборгованість достроково	311 (301)	377	6500,00
8	Списана довгострокова безнадійна заборгованість дебіторів	977	18	0,00
9	Відображена сума претензій для погашення довгострокової дебіторської заборгованості при зверненні до суду	374	18	0,00
10	Погашено працівником довгострокову позику основними засобами за домовленістю сторін	10	183	0,00
11	Утримано із заробітної плати працівника неповернуту довгострокову позику	66	183	0,00
12	Погашено неповернуту частину безпроцентної позики за рахунок прибутку підприємства	443	183	0,00

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться з кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення та погашення. Синтетичний облік за рахунком 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» здійснюється у журналі № 4, розділ № 2.

Таким чином, для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти, розрахунки та інші активи». Рахунки обліку дебіторської заборгованості: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»; 34 «Короткострокові векселі одержані»; 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів».

2.5. Відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності

Основні вимоги до фінансової звітності викладено в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність». Окремі питання подання фінансової звітності розкриваються в Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Зокрема, відповідно до НП(С)БО 1, фінансова звітність - це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Інформація про дебіторську заборгованість відображається у Балансі (Звіті про фінансовий стан) підприємства та «Примітках до річної фінансової звітності». Процес відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності підприємства можна представити наступним чином (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»

№	Звітність	Стаття	Код
1	Форма №1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»	Довгострокова дебіторська заборгованість	1040
		Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125
		Дебіторська заборгованість за розрахунками:	
		• за виданими авансами	1130
		• з бюджетом	1135
		• у тому числі з податку на прибуток	1136
		Інша поточна дебіторська заборгованість	1155

2	Форма №5 «Примітки до річної фінансової звітності»	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги Інша поточна дебіторська заборгованість	940 950
---	---	---	------------

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається у Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма № 1) по чистій вартості реалізації за рядком 1125 як розрахунковий показник – різниця між первісною вартістю та резервом сумнівних боргів.

Дебіторська заборгованість за розрахунками знаходить своє відображення у рядках 1130-1135, інша поточна дебіторська заборгованість у рядку 1155, довгострокова дебіторська заборгованість – у рядку 1040 Балансу. Слід зазначити, що для відображення дебіторської заборгованості по розрахунках за нарахованими доходами та за внутрішніми розрахунками передбачено додаткові рядки 1140 та 1145 відповідно.

Дебіторську заборгованість відносять до майна підприємств та відображають у відповідних розділах активу балансу за принципом розташування в порядку зростання ліквідності активів.

Показники дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги характеризують заборгованість покупців або замовників за наданим продукцію, товари, роботи або послуги з відображенням резерву сумнівних боргів. У підсумок балансу включають чисту реалізаційну вартість такої заборгованості, яка визначена шляхом вирахування з дебіторської заборгованості резерву сумнівних боргів.

Нарахування резерву сумнівних боргів підприємства відображається у складі статті «Інші операційні витрати» (рядок 2180) у Звіті про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2).

Зміни в розмірах поточної дебіторської заборгованості відображаються у Звіті про рух грошових коштів підприємства (форма № 3н).

Згідно Ц(С)БО-10 у примітках до фінансової звітності (форма № 5) наводиться така інформація про дебіторську заборгованість:

1. Перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості.
 2. Перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін.
 3. Виділенням внутрішньо групового сальдо дебіторської заборгованості підприємства.

3. Склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість».

4. Метод визначення величини резерву сумнівних боргів.
 5. Сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

6. Залишок резерву сумнівних боргів підприємства за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році.

У примітках до фінансової звітності вказують перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості.

При здійсненні розрахунків між пов'язаними сторонами розкривають перелік дебіторів за такою заборгованістю з виділенням внутрішньо групового сальдо дебіторської заборгованості.

Інша дебіторська заборгованість, яка наведена у балансі окремою статтею, розкривається у Примітках з відображенням її складу і сум.

Оскільки у фінансовій звітності обов'язково наводиться інформація щодо дебіторської заборгованості, розкриття якої вимагають національні положення (стандарти) з обліку, ТОВ «ЛПІС ТРЕЙД-1» повинне показувати у Примітках

метод визначення резерву сумнівних боргів і його залишок за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості. При цьому слід розкривати використання резерву у звітному році.

Висновки до розділу 2

НУБІП України
ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» засноване у 02.06.2017 році в місті Бориспіль,

Київська обл. Основним видом діяльності підприємства є: роздрібна торгівля паливом. Чистий дохід від реалізації послуг у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 119,1%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 118,8%. У 2020 році чистий прибуток підприємства зріс на 151,1%. У 2021 році відбулось його зростання порівняно з 2020 роком на 67,5%. Коефіцієнт фінансової автономії у

2020 році порівню з 2019 роком на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» зріс на 30%, а у 2021

році порівняно з 2020 роком зменшився на 10%, що свідчить про негативну тенденцію в діяльності підприємства протягом 2019 – 2021 років, та знаходиться в межах нормативного значення - більше 0,5. Рентабельність діяльності

підприємства становила в 2019 році 1%, в 2020 році 1%, в 2021 році 0,8%, отже рентабельність у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилась на 0,2%, що є негативним в діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»

НУБІП України
Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню

інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій за

НУБІП України
борговими правами (з дебіторами). Керівнику ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» з метою отримання повної й оперативної інформації щодо різних видів дебіторської заборгованості, які складають значну частку у структурі оборотних коштів,

доцільно забезпечити організацію цієї ділянки обліку із залученням відповідних фахівців.

НУБІП України
Базовим документом, що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця, є договір з вітчизняними покупцями та контракт із іноземними покупцями (партнерами). Залежно від договірних умов під час

відвантаження або передачі готової продукції покупцеві підприємство-

НУБІП України
продавець виписує накладні, товарно-транспортні накладні (далі - ТТН), пакувальні аркуші, податкові накладні, рахунок-фактуру, рахунки, плайджі вимоги-доручення, акти виконаних робіт (наданих послуг).

Для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість підприємства в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти розрахунки та інші активи». Рахунки обліку дебіторської заборгованості: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»; 34 «Короткострокові векселі одержані»; 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів».

У фінансовій звітності обов'язково наводиться інформація щодо дебіторської заборгованості, розкриття якої вимагають національні положення (стандарти) з обліку. Підприємство повинне показувати у Примітках метод визначення резерву сумнівних боргів і його залишок за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості. При цьому слід розкривати використання резерву у звітному році.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3. ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Система внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

Поточний контроль дебіторської заборгованості безпосередньо пов'язаний із бухгалтерським обліком, який ґрунтується на виконанні платіжної дисципліни по підписаним договорам купівлі-продажу, субпідряду на виконання робіт. Модель внутрішнього контролю розрахунків з покупцями і замовниками наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Організаційно-методична модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛІГ ТРЕЙД-1»

Об'єкти контролю					
укладені договори купівлі-продажу та субпідряду на виконання робіт	кількісне якісне виконання робіт	первинний облік та облікова документація з відвантаження готової продукції та виконаних робіт	внутрішньогосподарський контроль		
Джерела інформації					
договори купівлі-продажу та субпідряду на виконання робіт	проектно-кошторис на документація	рахунок, накладна, товарно-транспортна накладна, податкова накладна, акт виконаних робіт (наданих послуг)	виникнення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги журнал 3, 6, відомість 3.1; її погашення: журнал 1, відомість 1.1, 1.2 Списання безнадійної дебіторської заборгованості, журнал 3, 5, 6, відомість 3.1 та позабалансовий рахунок 071	законодавчо-інформація, що регулює дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	стандарти державного фінансового контролю
Методичні прийоми контролю					
методичні прийоми фактичного контролю			методичні прийоми документального контролю		

фактична перевірка відвантаження продукції, виконання робіт	контрольні заміри фактичних витрат при здійсненні субпідрядних робіт	контроль визначення і обґрунтування цін на виконані роботи	контрольне вибіркове зіставлення	контрольний запуск сировини і матеріалів на виготовлення продукції	зустрічна перевірка первинних документів	логічна і економічна перевірка документів	перевірка суті і змісту первинних документів та порівняння із зведеними документами	перевірка на відповідність між первинними документами і обліковими регістрами	взаємний контроль операцій з дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги	перевірка обґрунтованості кореспондуючих рахунків
Узагальнення і реалізація результатів контролю										
документування і аналітичне групування результатів контролю	нормативно-законодавче обґрунтування операцій дебіторською заборгованістю за товари, роботи, послуги	систематизоване групування недоліків і оформлення акту контролю і ревізії	прийняття рішень за результатами контролю	контроль виконання прийнятих рішень						

Вона містить: об'єкти контролю, джерела інформації, методичні прийоми контролю, узагальнення результатів і контроль за реалізацією прийнятих рішень.

Якісне управління дебіторською заборгованістю дасть можливість вчасно поповнювати обігові кошти суб'єкта господарювання. При цьому необхідно розуміти, що має бути комплексне супроводження цього виду заборгованості, в якому приймають участь відділи (бухгалтерія, юридичний і збуту) та керівництво (фінансовий директор і власник) підприємства.

Фінансовий директор або аналітик повинен володіти сучасними методиками аналізу та прогнозування, застосовувати не лише фінансово-економічні показники, а й регресійний аналіз. Вміти оцінювати зв'язки та силу впливу між дебіторською заборгованістю та факторами внутрішнього і зовнішнього середовища, знаходити резерви, які збільшать чистий дохід від реалізації товарів, робіт і послуг, інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання. Економетричний аналіз часового ряду дасть можливість

ефективно планувати, прогнозувати та оцінювати ризики щодо дебіторської заборгованості й визначати його вплив на прибуток. Зазначений підхід детально розглянуто Є.М. Дячек і Є.В. Павловським на прикладі оцінки кредитної заборгованості в кредитному портфелі банків України. Ними застосовано кореляційно-регресійний аналіз, за результатами якого побудована економетрична модель. Вона дає можливість спрогнозувати частку простроченої кредитної заборгованості у кредитному портфелі банків України, оцінити ефективність політики вітчизняного банківського сектору у сфері управління проблемними кредитами та встановити потребу в її коригуванні.

Прийняття рішення на підсумковому етапі має бути комплексним, власник підприємства має володіти детальними результатами попереднього і поточного контролю та економіко-математичного аналізу. При цьому необхідно зауважити, що важливим кроком є виконання прийнятих рішень і аналіз їх наслідків для суб'єкта підприємницької діяльності.

Враховуючи високі темпи інфляції, що характеризують сучасну економіку України, іммобілізація значної частини коштів підприємства у дебіторській заборгованості не тільки сповільнює фінансовий цикл підприємства, але є і вкрай не вигідною.

Отже, зважаючи на наявні тенденції економічного розвитку України та проаналізований стан дебіторської заборгованості, широке та ефективне впровадження внутрішнього контролю є необхідною передумовою успішного функціонування підприємств.

Організація дієвої системи внутрішньогосподарського контролю повинна ґрунтуватися на своєчасності повідомлення про відхилення, відповідальності, збалансованості, інтеграції, постійності, комплексності, розподілу обов'язків. Метою внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами є встановлення повноти, достовірності та своєчасності відображення даних в первинних документах підприємства, облікових реєстрах і звітності.

По-перше, контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати

платежів; контроль за виконанням договірних відносин; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень.

По-друге, встановлення найбільш комфортного для підприємства співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю, важливо для прискорення оборотності цих двох показників. Вважається, що сприятливою є ситуація, коли період обороту дебіторської заборгованості підприємства менший, ніж період обороту кредиторської, оскільки за таких умов підприємство може погасити свої зобов'язання за рахунок коштів, що надходять від дебіторів.

В подальшому необхідно систематично проводити інвентаризацію заборгованості шляхом перевірки первинних документів, які є основою для проведення розрахунків та відображення операцій в обліку, а також шляхом звірки залишків з контрагентами. Особливу увагу слід звернути на те, що кожна операція повинна бути санкціонованою та законною. Дані контрольні процедури дозволяють розподілити дебіторську заборгованість залежно від строків її погашення на нормальну, прострочену та безнадійну. У свою чергу отримані відомості дають можливість вжити заходи стосовно простроченої заборгованості, а саме, враховуючи вимоги законодавства та договорів, можна розпочати претензійну роботу, застосувати економічні санкції (нарахування штрафів, пені, неустойки) та інші. Доцільним буде також з'ясувати, хто несе відповідальність за своєчасність розрахунків з дебіторами, та з'ясувати причини порушення строків надходження коштів.

Однак, як показали дослідження, навіть на великих підприємствах найчастіше відсутні спеціальні служби внутрішнього контролю (аудиту), що дало б змогу запропонувати комплекс заходів, направлених на створення постійне впорядкування та удосконалення системи внутрішнього контролю з метою забезпечення інформацією керівництво про стан розрахунків для прийняття ефективних управлінських рішень та складання звітності. Вважаємо, на українських підприємствах необхідно створення таких служб, відділів чи хоча

б секторів (наприклад у складі фінансової служби чи бухгалтерії) для здійснення запропонованих заходів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ

«ЛПГ ТРЕЙД-1»

№	Етап	Види
1	Організаційний контроль	Аналіз методів реалізації продукції, товарів Контроль за виконанням договорів з дебітерами Розгляд претензій Перевірка правильності і своєчасності оплати штрафних санкцій Визначення складу винних осіб за несвоєчасність сплати дебіторської заборгованості
2	Операційний контроль	Оприбуткування готової продукції Зберігання готової продукції на складі
3	Фінансовий контроль	Склад дебіторів та аналіз їх платоспроможності Контроль за видачею накладних та їх реєстрацією Перевірка звітів про реалізацію Ідентичність звітів і даних бухгалтерських регістрів
4	Правовий контроль	Господарський кодекс України Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» Закон України «Про аудиторську діяльність» НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» П(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість»
5	Реалізація внутрішнього контролю матеріалів	Складання звіту про перевірку Розробка заходів з усунення виявлених недоліків Прогноз фінансової стратегії і розвитку підприємства Участь у реалізації матеріалів внутрішнього аудиту

Контроль дебіторської заборгованості здійснює на підприємстві начальник відділу обліку.

Для виконання покладених на нього функцій Начальник відділу обліку зобов'язаний в розрізі дебіторської заборгованості:

- організувати та контролювати роботу відділу обліку;
- контролювати правильність і своєчасність складання та здачі звітів по договорах, актів виконаних робіт;

- отримувати звітність від структурних підрозділів та формувати загальний звіт по товариству;

- вести облік усіх агентських угод по офісу та структурних підрозділах товариства;

- перевіряти достовірність актів виконаних робіт та їх підписання;

- здійснювати перевірку документів бухгалтерського обліку щодо операцій по надходженню та списанню грошових коштів, по обліку розрахунків;

- складати реєстр дебіторської і кредиторської заборгованості;

- контролювати правильність звірки розрахунків.

3.2. Антикризове управління дебіторською заборгованістю

Антикризове управління дебіторською заборгованістю на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» є процесом розробки та реалізації управлінських рішень щодо погодженості їх розміру та швидкості руху в часі, що забезпечують потрібний прибуток та оптимальний обсяг вільних коштів.

Основні складники системи антикризового управління заборгованістю ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» представлені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Основні складники системи антикризового управління заборгованістю ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»

№	Складники
1	статичний аналіз фінансової інформації щодо дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, інтерпретація значень основних фінансових показників та коефіцієнтів, що використовуються для такого аналізу;
2	динамічний (трендовий) аналіз та оцінка тенденцій розвитку ситуації з погашенням контрагентами дебіторської заборгованості; обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків покупцями;
3	рефінансування дебіторської заборгованості підприємства (використання обліку векселів, факторингу та форфейтингу боргових вимог підприємства до третіх осіб для покриття поточної потреби у капіталі);
4	контроль простроченої дебіторської заборгованості та попередження формування безнадійної заборгованості тощо.

На основі проведеного дослідження можна запропонувати заходи відносно раціоналізації інформаційного забезпечення для управління заборгованістю.

Під раціоналізацією інформаційного забезпечення управління заборгованістю ми розуміємо процес його вдосконалення, що спрямований на прийняття більш ефективних управлінських рішень, поліпшення діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1», його конкурентоспроможності та прибутковості, створення умов для забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта та стабільності його діяльності в майбутньому.

Заходи щодо раціоналізації інформаційного забезпечення для управління заборгованістю пропонується здійснювати такі:

— аналіз складу, структури та динаміки змін заборгованості ТОВ «ЛПГ

ТРЕЙД-1»;
— моніторинг господарської та фінансової діяльності потенційних дебіторів, складання рейтингу їх кредитоспроможності;

— розрахунок терміну та обсягу комерційного кредиту, що надається покупцям та обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків;

— використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості;

— попередження формування безнадійної та простроченої заборгованості;

— побудова ефективних систем контролю за рухом і своєчасним погашення заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»;

— розроблення плану управління заборгованістю ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».

Наслідком впровадження в практику підприємств даних заходів мають стати: забезпечення безперервної роботи суб'єктів господарювання; прискорення обігу оборотних засобів; максимізація прибутку господарюючого суб'єкта; поліпшення його конкурентоспроможності, підвищення рівня економічної безпеки тощо.

Дебіторська заборгованість є природною складовою бухгалтерського балансу ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1», що виникає в результаті неспівпадання дати появи зобов'язань з датою платежів по них. На фінансовий стан ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» впливають як розміри балансових залишків дебіторської

заборгованості, так і період оборотності кожної з них. Аналіз та управління дебіторської заборгованості - важливі фактори максимізації прибутку, збільшення ліквідності, кредитоспроможності та мінімізації фінансових ризиків.

Однак балансові залишки дебіторської заборгованості можуть служити лише відправною точкою для дослідження питання про вплив розрахунків з дебіторами на фінансовий стан. Якщо дебіторська заборгованість більше кредиторської, це є можливим фактором забезпечення високого рівня коефіцієнта загальної ліквідності. Водночас це свідчить про швидкої оборотності

кредиторської заборгованості порівняно з оборотністю дебіторської заборгованості. Протягом певного періоду борги дебіторів перетворюються на грошові кошти, через більш тривалі часові інтервали, ніж інтервали, коли підприємству необхідні грошові кошти для своєчасної сплати боргів кредиторам.

Виникає нестача грошових коштів в обороті, що супроводжується необхідністю залучення додаткових джерел фінансування. Останні можуть приймати форму якої простроченої кредиторської заборгованості, або банківських кредитів.

Оцінка впливу балансових залишків дебіторської заборгованості на фінансовий стан ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» повинна здійснюватися з урахуванням рівня платоспроможності (коефіцієнта загальної ліквідності) і відповідності

періодичності перетворення дебіторської заборгованості в грошові кошти періодичності погашення кредиторської заборгованості.

До прийомів управління дебіторською заборгованістю відносяться: облік розрахунків з дебіторами; аналіз і ранжування дебіторської заборгованості; регулярна робота з поточної простроченої заборгованістю; претензійна робота з простроченою дебіторською заборгованістю.

Контроль дебіторської заборгованості є багато способів максимізувати прибутковість дебіторської заборгованості і звести до мінімуму можливі втрати, наприклад: складання рахунків; перепродаж права на стягнення боргів та оцінку фінансового становища клієнтів.

Виставляння рахунків. При циклічному складанні рахунків вони виставляються покупцям в різні періоди чаєу. При такій системі покупці з

прізвищами, що починаються на «А» можуть бути першими, кому виставляються рахунки в перший день місяця, тим, чиї прізвища починаються на «Б», рахунки будуть виставлені у другий день і т. д. Для прискорення справляння

платежів можна направляти рахунки покупцям, коли замовлення ще обробляється на складі. Можна виставляти рахунок за послуги з інтервалами, якщо робота виконується протягом певного періоду, або нараховувати збір авансом, що краще здійснення платежів після закінчення роботи. Необхідно складати рахунки на великі суми негайно. Коли бізнес розвивається пасивно,

можуть застосовуватися сезонні датування виставлення: пропонується продовження терміну платежів для стимулювання попиту серед покупців, нездатних зробити платежі раніше терміну.

Процес оцінки покупця. Перед наданням кредиту необхідно ретельно аналізувати фінансові звіти покупця і отримувати рейтингову інформацію від

фінансових консультативних фірм. Необхідно уникати високо ризикованою дебіторської заборгованості, такий як у випадку з покупцями, що працюють в нестійкій галузі промисловості або регіоні. Як правило, споживча дебіторська заборгованість пов'язана з великим ризиком неплатежу, ніж дебіторська заборгованість компаній. Слід модифікувати ліміти кредитування і

прискорювати повернення платежів на підставі змін фінансового стану покупця. Для цього можна утримати продукцію або призупинити надання послуг, поки не будуть зроблені платежі, і зажадати майнову заставу на підтримку сумнівних рахунків.

Необхідно класифікувати дебіторські заборгованості за термінами оплати для виявлення покупців, що порушують терміни платежу, і обкладати

відсотком прострочені платежі. Після того, як будуть порівняні поточні, класифіковані за термінами дебіторські заборгованості з дебіторською заборгованістю колишніх років, промисловими нормативами і показниками конкурентів, можна підготувати звіт про збитки за безнадійними боргами, що

показує накінець збитки по покупцях, умовами продажу і розмірів сум і систематизований за даними про підрозділ виробничої лінії і тип покупця. Втрати безнадійного боргу зазвичай вище у малих компаній.

Кредитна політика. При наданні комерційного кредиту слід оцінити конкурентоспроможність ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» і поточні економічні умови. У період спаду кредитну політику слід послабити, щоб стимулювати бізнес.

Наприклад, підприємство може не виставляти повторно рахунок покупцям, які отримують знижку при оплаті готівкою, навіть після того, як термін дії знижки закінчився. Однак можна посилити кредитну політику в умовах дефіциту товарів, оскільки в такі періоди компанія, як продавець, має можливість диктувати умови. У цілому управління дебіторською заборгованістю включає:

аналіз дебіторів, аналіз реальної вартості існуючої дебіторської заборгованості, контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості; розробку політики авансових розрахунків та надання комерційних кредитів; оцінку та реалізацію факторингу.

Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей - характеристика фінансової стійкості фірми та ефективності фінансового менеджменту. У практиці фінансової діяльності українських фірм часто складається така ситуація, яка робить не вигідним зниження дебіторської заборгованості без зміни кредиторської. Зменшення дебіторської заборгованості знижує коефіцієнт покриття, фірма набуває ознак неспроможності, стає вразливою з боку держорганів і кредиторів.

Дебіторська заборгованість - елемент оборотних коштів, її зменшення знижує коефіцієнт покриття, тому фінансові менеджери вирішують не тільки завдання зниження дебіторської заборгованості, але і її балансування з кредиторською. При аналізі співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованостями необхідний аналіз умов комерційного кредиту, наданого фірмі постачальниками сировини і матеріалів.

Умови платежів за відвантажену продукцію - один з факторів, що впливають на обсяг продажів. Під умовами платежів розуміється: надання окремим покупцям комерційного кредиту, термін кредиту; знижка за своєчасність оплати. На рівень дебіторської заборгованості впливають основні чинники: оцінка і класифікація покупців залежно від виду продукції, обсягу

закупівель, платоспроможності клієнтів, історії кредитних відносин і передбачуваних умов оплати; контроль розрахунків з дебіторами, оцінка реального стану дебіторської заборгованості; аналіз і планування грошових потоків з урахуванням коефіцієнтів інкасації. Для визначення інвестиції у

дебіторську заборгованість застосовується розрахунок, який враховує річні обсяги продажів у кредит і термін несплати дебіторської заборгованості.

Капіталовкладення у дебіторську заборгованість представляють вартість, вкладену в цю заборгованість, включаючи собівартість продукції і вартість капіталу.

Роблячи узагальнення, можна зробити висновок, що в основі управління дебіторською заборгованістю лежить два підходи: порівняння прибутку, пов'язаної з тією або іншою схемою спонтанного фінансування, з витратами і втратами, що виникають при зміні політики реалізації; порівняння й оптимізація величини і термінів дебіторської і кредиторської заборгованостей.

Одним з важливих моментів в управлінні оборотним капіталом є визначення розумного співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями. Необхідно проводити оцінку не тільки своїх власних умов кредитування покупців, але й умов кредиту постачальників сировини і

матеріалів. Система знижок сприяє захисту ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» від інфляційних збитків та відносно демієвого поповненню оборотного капіталу в грошовій або натуральній формі. Таким чином, для того щоб визначити, чи слід

покупцеві надавати знижку за авансові виплати залишків на рахунках, слід порівняти дохід від грошових коштів, одержуваних в результаті прискорених платежів, із сумою знижки.

Таким чином, система антикризового управління має забезпечувати належний підхід до заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» з тим, щоб ефективно управляти нею, забезпечувати оптимальне співвідношення між дебіторською та

кредиторською заборгованостями, не допускати виникнення простроченої заборгованості, систематично здійснювати контроль за розрахунками тощо. Для того, щоб ефективно управляти заборгованістю господарюючого суб'єкту слід

систематично здійснювати її аналітичну оцінку та контроль за змінами, що відбуваються у сфері заборгованості. Аналітичне забезпечення заборгованості в системі антикризового управління має бути націлене на задоволення інформаційних потреб менеджменту при прийнятті управлінських рішень відносно виникнення чи погашення заборгованості. Тільки на основі неупередженої та своєчасної інформації можуть бути прийняті ефективні управлінські рішення щодо заборгованості.

3.3. Проблеми внутрішнього контролю з дебіторами та шляхи їх усунення на підприємстві

Облік та контроль тісно пов'язані, але, на нашу думку, доцільним буде окремо розглянути проблемні та дискусійні питання щодо дебіторської заборгованості в обліковому та контрольному контексті. Далі на підставі проведеного аналізу стане можливим окреслити основні шляхи вирішення проблем в цій царині, що фактично існують на ТОВ «ЛПІС ТРЕЙД-1».

До проблемних питань в обліку дебіторської заборгованості віднесемо такі:

- Нормативно рекомендована форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості не враховує специфіки даного активу, що зумовлює наявність різних ознак його класифікації і велику кількість методів оцінювання. А рекомендовані для використання облікові регістри не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення даних. Це зумовлює неможливість отримання інформації про дебіторську заборгованість в обсязі і вигляді, достатньому та потрібному для управління та проведення аналізу розрахунків з дебіторами, зокрема, аналізу заборгованості в цілому з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи, складання рекомендацій щодо її попередження тощо. Отже, потребує додаткової розробки та удосконалення нормативне забезпечення та організація обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПІС ТРЕЙД-1».

- Наявні невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, а також відсутність в обліку деталізації та співвідношення різних видів дебіторської заборгованості у загальній їх структурі. Ці питання методичного блоку облікової системи ще й досі не вирішені.

- Проблеми зближення бухгалтерського обліку сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості та обліку її для цілей оподаткування. Хоча законотворці і наполягають, що з введенням у дію Податкового Кодексу України

податковий облік було якомога більше наближено до бухгалтерського обліку, але, як показує практика, проблеми їх взаємозв'язку, протиріч та розбіжностей залишилися і досі. Про це свідчить, наприклад, дослідження О.М. Колесніковою наявні відмінності в порядку формування резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку та обліку для цілей оподаткування.

На нашу думку, серед проблемних питань у системі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» можна виділити такі:

- Проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) та визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість. ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» дуже невпевнено використовують основні форми рефінансування - факторинг, облік векселів, форфейтинг тощо, а їх застосування могло б забезпечити значне прискорення трансформації дебіторської заборгованості у грошові кошти.

- Застосовування у вітчизняних умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з різними дебіторами. Крім цього, загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує сумніватися в об'єктивності, своєчасності і корисності отриманих результатів аналізу. Використання вітчизняних методик

не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».

- Відсутність на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» структурного підрозділу чи особи, до обов'язків, якого(ї) входило б здійснення всебічного контролю за станом системи обліку на підприємстві. Мова йде про відділ внутрішнього контролю (аудиту), структуру, завдання та функції якого визначає кожне підприємство виходячи з особливостей власної діяльності. До основних завдань подібного відділу, серед іншого, входило би здійснення контролю за проблемною дебіторською заборгованістю.

- Необхідність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості. Така документація повинна відповідати об'єктивним умовам функціонування та специфіки діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1», а також уможлилювати отримання усієї необхідної достовірної інформації про стан об'єкта та співставлення її з плановими (нормативними).

Таким чином, серед проблемних питань у системі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» можна виділити такі: проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) та визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість; застосовування у вітчизняних умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з різними дебіторами; відсутність на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» структурного підрозділу чи особи, до обов'язків, якого(ї) входило б здійснення всебічного контролю за станом системи обліку на підприємстві; необхідність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості.

3.4. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості та його вплив на управління підприємством

Динаміка дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021

роках наведена в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4
Динаміка дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

Показники	2019	2020	2021
1	2	3	4
Дебіторська заборгованість всього	86,00	100,30	178,00
Абсолютне відхилення	0,00	14,30	77,70
Відносне відхилення	0,00	16,63	77,47

Отже, виходячи із таблиці 3.4, можна дійти висновку, що протягом 2019 – 2021 рр. відбулося збільшення дебіторської заборгованості, у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 14,30 тис. грн. або на 16,63%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 77,70 тис. грн. або на 77,47%.

Розглянемо динаміку складу дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за 2019-2021 рр. (табл. 3.5)

Динаміка складу дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПП ТРЕЙД-1» за 2019-2021 рр.

Показники	2019	2020	2021	абсолютне відхилення		відносне відхилення	
				2020	2021	2020	2021
Дебіторська заборгованість всього	85,00	100,30	178,00	14,30	77,70	16,63	77,47
за товари, роботи та послуги	74,30	94,30	168,00	20,00	73,70	26,92	78,15
з бюджетом	2,30	1,20	2,70	-1,10	1,50	-47,83	125,00
інша	9,40	4,80	7,30	-4,60	2,50	-48,94	52,08

Як свідчать дані таблиці 3.5, дебіторська заборгованість підприємства зростає протягом 2019 – 2021 років

Аналіз окремих елементів дебіторської заборгованості показує загальну тенденцію до їх збільшення у 2020 році порівняно з 2019 роком так:

- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги збільшилась на 20 тис. грн. або на 26,92%,

- дебіторська заборгованість з бюджетом зменшилась на 1,1 тис. грн. або на 47,83%,

- інша поточна дебіторська заборгованість зменшилась на 4,60 тис. грн. або на 48,94%.

Аналіз окремих елементів дебіторської заборгованості показує загальну тенденцію до їх зростання у 2021 році порівняно з 2020 роком так:

- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги зростає на 26,92 тис. грн. або на 78,15%,

- дебіторська заборгованість з бюджетом зростає на 1,50 тис. грн. або на 125%,

- інша поточна дебіторська заборгованість зростає на 2,50 тис. грн. або на 52,08%.

Аналіз структури дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПП ТРЕЙД-1» за 2019-2021 рр. наведена в табл. 3.6.

Аналіз структури дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за 2019-2021 рр.

Показники	2019	2020	2021	абсолютне відхилення	
				2020	2021
Дебіторська заборгованість всього	100,00%	100,00%	100,00%	0,00%	0,00%
за товари, роботи та послуги	86,40%	94,02%	94,38%	7,62%	0,36%
з бюджетом	2,67%	1,20%	1,52%	-1,48%	0,32%
інша	10,93%	4,79%	4,10%	-6,14%	-0,68%

Аналіз структури дебіторської заборгованості (табл. 3.6) свідчить, що найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості у 2020 році на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» займала дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги 86,40 - 94,38%.

Динаміка коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведена в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Динаміка коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках

Показники	2019	2020	2021
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	97,83	99,90	66,86
Виручка від реалізації продукції	8413,60	10020,00	11900,40
Середня величина дебіторської заборгованості	86,00	100,30	178,00
Темп росту до 2019 року, %	X	2,11	-31,66
Темп росту до попереднього року, %	X	2,11	-33,08
Абсолютний приріст до попереднього року	X	2,07	-33,04

Отже, виходячи із таблиці 3.7, можна дійти висновку, що коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках мав нестабільну тенденцію, хоча відбулося його зменшення, що свідчить

про погіршення діяльності підприємства протягом 2019-2020 років та погіршення ділової активності в 2021 році.

Так в 2019 році значення показника становило 97,83 оборотів, у 2020 році зріс до 99,90 разів, та потім у 2021 році становив 66,86 оборотів.

Динаміка оборотності дебіторської заборгованості в днях на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведена в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8
Динаміка оборотності дебіторської заборгованості в днях на
ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 рр.

Показники	2019	2020	2021
Оборотність дебіторської заборгованості в днях	3,68	3,60	5,38
Виручка від реалізації продукції	8413,60	10020,00	11900,40
Середня величина дебіторської заборгованості	86,00	100,30	178,00
Кількість днів у періоді	360,00	360,00	360,00
Темп росту до 2019 року, %	X	-2,07	46,33
Темп росту до попереднього року, %	X	-2,07	49,43
Абсолютний приріст до попереднього року, тис. грн.	X	-0,08	1,78

Отже, виходячи із таблиці 3.8, можна дійти висновку, що оборотність дебіторської заборгованості в днях на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках становить в межах 3 - 5 днів, що свідчить про досить позитивні тенденції на підприємстві у 2019 – 2021 рр.

Динаміка рентабельності дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках наведена в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка рентабельності дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 рр.

Показники	2019	2020	2021
Рентабельність дебіторської заборгованості, %	110,47	143,07	54,44
Чистий прибуток	95,00	143,50	96,90
Середня величина дебіторської заборгованості	86,00	100,30	178,00
Темп росту до 2019 року, %	X	29,52	-50,72
Темп росту до попереднього року, %	X	29,52	-61,95
Абсолютний приріст до попереднього року, тис. грн.	X	32,61	-88,63

Отже, виходячи із таблиці 3.9, можна дійти висновку, що протягом 2019 – 2021 років рентабельність дебіторської заборгованості була нестабільною і мала суттєві коливання. Так, в 2019 році рентабельність складала 110,47%, у 2020 – 143,07 %, в 2021 році вона значно зменшилась і становила 54,44%, що свідчить про негативні тенденції в діяльності підприємства.

Для аналізу рентабельності дебіторської заборгованості підприємства використовують метод Дюпон-Каскад (табл. 3.10)

Таблиця 3.10

Результати факторного аналізу рентабельності дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за моделлю Дюпон-Каскад у 2019 – 2021 рр.

Показники	За рік			абсолютний приріст	
	2019	2020	2021	2020	2021
1. Товарооборот	8413,60	10020,00	11900,40	1606,40	1880,40
2. Чистий прибуток	95,00	143,50	96,90	48,50	-46,60
3. Середня дебіторська заборгованість	86,00	100,30	178,00	14,30	77,70
4. Рентабельність товарообороту, %	1,13	1,43	0,81	0,30	-0,62
5. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	97,83	99,90	66,86	2,07	-33,04
6. Рентабельність дебіторської заборгованості, %	110,47	143,07	54,44	32,61	-88,63
7. Зміна рентабельності дебіторської заборгованості за рахунок зміни:					
7.1. Рентабельності товарообороту, %				29,64	-61,73

7.2. Коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості %	2,96	-26,91
--	------	--------

Таким чином у 2021 році порівняно з 2020 роком рентабельність дебіторської заборгованості зменшилась на 88,63%.

За рахунок зменшення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості на 33,04 рази, рентабельність дебіторської заборгованості зменшилась на 26,91%.

За рахунок зменшення рентабельності товарообороту на 88,63%, рентабельність дебіторської заборгованості зменшилась на 26,91%.

3.5. Узагальнення матеріалів внутрішнього контролю для прийняття управлінських рішень щодо поліпшення обліку дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління

Вважаємо, що основними рекомендаціями щодо вдосконалення системи обліку та контролю дебіторської заборгованості можуть бути наступні:

1. Розробити комплекс заходів щодо:
 - по-перше, пошуку можливих шляхів збільшення кількості покупців і замовників ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» з метою зменшення масштабу ризику несплати боргів;
 - по-друге, постійного моніторингу потенційних дебіторів (оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо).
2. Створювати резерв сумнівних боргів та зазначити порядок його визначення в обліковій політиці ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».
3. Своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення фактичної дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування. Також впроваджувати в практику управління лімітування дебіторської заборгованості як у загальних

обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора (існуючого чи потенційного) і періодично переглядати граничні суми. При цьому потрібно визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості, яка б надлишково не іммобілізувала фінансові ресурси підприємства і не створювала б перепон для можливості забезпечення безперебійного процесу постачання, виробництва, реалізації та розрахунків ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» за своїми зобов'язаннями

4. Контролювати стан розрахунків з дебіторами, у тому числі за простроченими заборгованостями. При цьому своєчасно виявляти такі види дебіторської заборгованості, які є недопустимими для підприємства (наприклад, прострочена заборгованість контрагентів понад три місяці). Для організації контролю можливим є використання робочого документу контролера «Результати перевірки даних про реалізацію продукції у розрізі покупців» (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Результати перевірки даних про реалізацію продукції у розрізі покупців за 2021 року

№	Покупець						Інформація про реалізацію продукції						Кореспонденція рахунків				Інформація про оплату									
							договір поставки		видатковий документ		податкова накладна		за даними підприємства		за даними перевірки		дата договору фактично		№ платіж. документу		Примітки					
	назва	країна	місто	прізвище менеджера	дата початку взаємин	Кількість замовлень	дата	сума, грн.	дата	сума, грн.	дата	сума, грн.	дебет	кредит	дебет	кредит	по договору	фактично	№ платіж. документу	сума, грн.						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	

Запропонований у табл. 3.11 документ дозволяє:

- по-перше, акумулювати дані про своєчасність відвантаження продукції, оформлення первинних документів, відображення в обліку;
- по-друге, аналізувати стан розрахунків з дебіторами разом із виявленням різної за строками непогашення заборгованості;

- по-третє, сформувати висновок щодо доцільності подальшої роботи з певним покупцем на підставі попередніх поставок і своєчасності його оплати тощо.

5. Систематично проводити інвентаризацію заборгованості, при цьому підприємству слід розробити схему заходів для проведення інвентаризації розрахунків із покупцями. Дотримуючись запропонованої схеми, ми пропонуємо форму документа (табл. 3.12), за допомогою якого можна виявити фактичний стан розрахунків у розрізі окремих дебіторів, його аналіз та своєчасне реагування на можливі відхилення. Унаслідок цього підприємство активізує роботу відповідної служби щодо повернення наявних боргів і уникнення потенційних у майбутньому.

Таблиця 3.12

Аналіз дебіторської заборгованості у розрізі дебіторів

№ п/п	Назва дебітора	Фактичний стан дебіторської заборгованості				Виставлені претензії				Кількість прострочених місяців оплати					Примітки			
		дата виникнення	вид (аванс, бартер, забезпечена векселем тощо)	сума, тис. грн	документ (назва, №)	за яку цінністю	дата документа	результат (призначені відхилення)	кореспонденція	дебет	кредит	0	1	3		6	9	Більше
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

З метою контролю за правильністю проведення та організації інвентаризацій розрахунків з дебіторами можливим є використання робочого документу контролера «Тест контролю правильності проведення інвентаризації», який дозволить узагальнити інформацію про порушення, що можуть бути на підприємстві під час організації та проведення інвентаризацій. У

подальшому цей документ може бути використаний для прийняття відповідних заходів щодо усунення виявлених недоліків і відхилень.

6. Створення відділу внутрішнього контролю (аудиту) чи, якщо він наявний, то відокремлення особи (сектору) у відділі, у відповідальність якої входило б контролювати за сумнівною та безнадійною заборгованістю. Серед іншого до його завдань слід віднести усі запропоновані вище заходи щодо покращення системи управління, у тому числі контролю дебіторської заборгованості.

Отже, шляхами подолання наявних проблем в обліку та контролю дебіторської заборгованості визнано: створення резерву сумнівних боргів, моніторинг потенційних дебіторів, систематичне проведення інвентаризації розрахунків, відокремлення особи чи сектора у відділі внутрішнього контролю відповідального за стан розрахунків із дебіторами тощо.

Висновки до розділу 3

Організаційно-методична модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» містить: об'єкти контролю, джерела інформації, методичні прийоми контролю, узагальнення результатів і контроль за реалізацією прийнятих рішень. Етапи моделі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»: організаційний контроль; операційний контроль; фінансовий контроль; правовий контроль; реалізація матеріалів внутрішнього контролю. Найбільш результативним є етап попереднього контролю, який дозволяє звести до мінімуму виникнення дебіторської заборгованості та взагалі запобігти їй настанню. Запропонована організаційна модель внутрішнього контролю також універсальна. Вона містить каркас (об'єкти, джерела, методичні прийоми і узагальнення та реалізацію результатів), який зручно адаптувати для оцінки інших активів підприємства.

Основні складники системи антикризового управління заборгованістю ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»: статичний аналіз фінансової інформації щодо

дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, інтерпретація значень основних фінансових показників та коефіцієнтів, що використовуються для такого аналізу; динамічний (трендовий) аналіз та оцінка тенденцій розвитку ситуації з погашенням контрагентами дебіторської заборгованості; А обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків покупцями; рефінансування дебіторської заборгованості підприємства (використання обліку векселів, факторингу та форфейтингу боргових вимог підприємства до третіх осіб для покриття поточної потреби у капіталі); контроль простроченої дебіторської заборгованості та попередження формування безнадійної заборгованості тощо. Система антикризового управління має забезпечувати належний підхід до заборгованості ТОВ «ЛПІ ТРЕЙД-1» з тим, щоб ефективно управляти нею, забезпечувати оптимальне співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, не допускати виникнення простроченої заборгованості, систематично здійснювати контроль за розрахунками тощо. Для того, щоб ефективно управляти заборгованістю господарюючого суб'єкту слід систематично здійснювати її аналітичну оцінку та контроль за змінами, що відбуваються у сфері заборгованості. Аналітичне забезпечення заборгованості в системі антикризового управління має бути націлене на задоволення інформаційних потреб менеджменту при прийнятті управлінських рішень відносно виникнення чи погашення заборгованості. Тільки на основі неупередженої та своєчасної інформації можуть бути прийняті ефективні управлінські рішення щодо заборгованості.

Серед проблемних питань у системі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПІ ТРЕЙД-1» можна виділити такі: проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) та визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість; застосування у вітчизняних умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з різними дебіторами; відсутність на ТОВ «ЛПІ ТРЕЙД-1» структурного підрозділу чи особи, де

обов'язків, якого(ї) входило б здійснення всебічного контролю за станом системи обліку на підприємстві; необхідність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості.

Протягом 2019 – 2021 рр. відбулося збільшення дебіторської заборгованості, у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 14,30 тис. грн. або на 16,63%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 77,70 тис. грн. або на 77,47%.

Найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості у 2020 році на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» займала дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги –

86,40 - 94,38%. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках мав нестабільну тенденцію, хоча відбулося його зменшення, що свідчить про погіршення діяльності підприємства протягом 2019-

2020 років та погіршення ділової активності в 2021 році. Так в 2019 році

значення показника становило 97,83 оборотів, у 2020 році зріс до 99,90 разів, та

потім у 2021 році становив 66,86 оборотів. Протягом 2019 – 2021 років рентабельність дебіторської заборгованості була нестабільною і мала суттєві коливання. Так, в 2019 році рентабельність складала – 110,47%, у 2020 – 143,07 %,

в 2021 році вона значно зменшилась і становила 54,44%, що свідчить про

негативні тенденції в діяльності підприємства.

Шляхами подолання наявних проблем в обліку та контролі дебіторської заборгованості визнано: створення резерву сумнівних боргів, моніторинг

потенційних дебіторів, систематичне проведення інвентаризації розрахунків,

відокремлення особи чи сектора у відділі внутрішнього контролю,

відповідального за стан розрахунків із дебіторами тощо.

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Виходячи із дослідження обліку та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості в умовах антикризового управління, можна дійти наступних висновків:

висновків:

НУБІП України

1. На підставі проведеного дослідження визначення сутності поняття «дебіторської заборгованості» пропонуємо власне тлумачення даного терміну, а саме як показника фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний

НУБІП України

та споживний кредити покупцям, а також авансування поставальників, щодо яких підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу. При цьому, такі взаємовідносини мають документальне підтвердження.

НУБІП України

2. Класифікація дебіторської заборгованості відбувається за наступними ознаками: за видами дебіторської заборгованості; за рівнем комерційного ризику; за термінами погашення; за методом оцінки; за впливом на грошові потоки; за формою розрахунків; за суб'єктами заборгованості; статусом покупців; за способом визнання.

НУБІП України

3. ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» засноване у 02.06.2017 році в місті Бориспіль, Київська обл. Основним видом діяльності підприємства є: роздрібна торгівля пальним. Чистий дохід від реалізації послуг у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 119,1%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 118,8%. У 2020 році

НУБІП України

чистий прибуток підприємства зріс на 151,1%. У 2021 році відбулось його зростання порівняно з 2020 роком на 67,5%. Коефіцієнт фінансової автономії у 2020 році порівно з 2019 роком на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» зріс на 30%, а у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшився на 10%, що свідчить про негативну тенденцію в діяльності підприємства протягом 2019 – 2021 років, та знаходиться

НУБІП України

в межах нормативного значення - більше 0,5. Рентабельність діяльності підприємства становила в 2019 році 1%, в 2020 році 1%, в 2021 році 0,8%, отже рентабельність у 2021 році порівняно з 2020 роком зменшилась на 0,2%, що є негативним в діяльності ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1».

4. Організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має важливе значення, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних із розрахункових операцій за борговими правами (з дебіторами). Керівнику ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» з метою отримання повної й оперативної інформації щодо різних видів дебіторської заборгованості, які складають значну частку у структурі оборотних коштів, доцільно забезпечити організацію цієї ділянки обліку із залученням відповідних фахівців.

5. Базовим документом, що визначає взаємини підприємства-продавця і підприємства-покупця, є договір з вітчизняними покупцями та контракт із іноземними покупцями (партнерами). Залежно від договірних умов під час відвантаження або передані готової продукції покупцеві підприємство-продавець виписує накладні, товарно-транспортні накладні (далі - ТТН), пакувальні аркуші, податкові накладні, рахунок-фактуру, рахунки, платіжні вимоги-доручення, акти виконаних робіт (наданих послуг).

6. Для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість підприємства в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти розрахунки та інші активи». Рахунки обліку дебіторської заборгованості: 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»; 34 «Короткострокові векселі одержані»; 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів».

7. У фінансовій звітності обов'язково наводиться інформація щодо дебіторської заборгованості, розкриття якої вимагають національні положення (стандарти) з обліку. Підприємство повинне показувати у Примітках метод визначення резерву сумнівних боргів і його залишок за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості. При цьому слід розкривати використання резерву у звітному році.

8. Організаційно-методична модель внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» містить: об'єкти контролю, джерела

інформації, методичні прийоми контролю, узагальнення результатів і контроль за реалізацією прийнятих рішень. Етапи моделі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»: організаційний контроль; операційний контроль; фінансовий контроль; правовий контроль; реалізація матеріалів внутрішнього контролю. Найбільш результативним є етап попереднього контролю, який дозволяє звести до мінімуму виникнення дебіторської заборгованості та взагалі запобігти її настанню. Запропонована організаційна модель внутрішнього контролю також універсальна. Вона містить каркас (об'єкти, джерела, методичні прийоми і узагальнення та реалізацію результатів), який зручно адаптувати для оцінки інших активів підприємства.

9. Основні складники системи антикризового управління заборгованістю ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1»: статичний аналіз фінансової інформації щодо дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, інтерпретація значень основних фінансових показників та коефіцієнтів, що використовуються для такого аналізу; динамічний (трендовий) аналіз та оцінка тенденцій розвитку ситуації з погашенням контрагентами дебіторської заборгованості; А обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків покупцями; рефінансування дебіторської заборгованості підприємства (використання обліку векселів, факторингу та форфейтингу боргових вимог підприємства до третіх осіб для покриття поточної потреби у капіталі); контроль простроченої дебіторської заборгованості та попередження формування безнадійної заборгованості тощо. Система антикризового управління має забезпечувати належний підхід до заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» з тим, щоб ефективно управляти нею, забезпечувати оптимальне співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованостями, не допускати виникнення простроченої заборгованості, систематично здійснювати контроль за розрахунками тощо. Для того, щоб ефективно управляти заборгованістю господарюючого суб'єкту слід систематично здійснювати її аналітичну оцінку та контроль за змінами, що відбуваються у сфері заборгованості. Аналітичне забезпечення заборгованості в системі антикризового управління має бути

націлене на задоволення інформаційних потреб менеджменту при прийнятті управлінських рішень відносно виникнення чи погіршення заборгованості. Тільки на основі неупередженої та своєчасної інформації можуть бути прийняті ефективні управлінські рішення щодо заборгованості.

10. Серед проблемних питань у системі внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» можна виділити такі: проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування) та визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість; застосування у вітчизняних умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з різними дебіторами; відсутність на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» структурного підрозділу чи особи, до обов'язків якого(ї) входило б здійснення всебічного контролю за станом системи обліку на підприємстві; необхідність розробки пакету робочих документів контролера для організації ефективного процесу контролю дебіторської заборгованості.

11. Протягом 2019 – 2021 рр. відбулося збільшення дебіторської заборгованості, у 2020 році порівняно з 2019 роком зріс на 14,30 тис. грн. або на 16,63%, у 2021 році порівняно з 2020 роком зріс на 77,70 тис. грн. або на 77,47%. Найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості у 2020 році на ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» займала дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги – 86,40 - 94,38%. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «ЛПГ ТРЕЙД-1» у 2019 – 2021 роках мав нестабільну тенденцію, хоча відбулося його зменшення, що свідчить про погіршення діяльності підприємства протягом 2019-2020 років та погіршення ділової активності в 2021 році. Так в 2019 році значення показника становило 97,83 оборотів, у 2020 році зріс до 99,90 разів, та потім у 2021 році становив 66,86 оборотів. Протягом 2019 – 2021 років рентабельність дебіторської заборгованості була нестабільною і мала суттєві коливання. Так, в 2019 році рентабельність складала – 110,47%, у 2020 – 143,07%,

в 2021 році вона значно зменшилась і становила 54,44%, що свідчить про негативні тенденції в діяльності підприємства.

12. Шляхами подолання наявних проблем в обліку та контролю дебіторської заборгованості визнано: створення резерву сумнівних боргів, моніторинг потенційних дебіторів, систематичне проведення інвентаризації розрахунків, відокремлення особи чи сектора у відділі внутрішнього контролю, відповідального за стан розрахунків із дебіторами тощо.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України